

Marcin KRASUSKI* (UPH w Siedlcach, Polska)

Walka o władzę w Wielkopolsce w I połowie XIII wieku

Key words: Wielkopolska, authority, province prince

Summary: Wielkopolska was one of the key province of the Kingdom of Poland in the times of the province breakdown. Being the historical center of Polish statehood and the seat of the head of the Church in Poland – the Archbishop of Gniezno – had a great importance for the unification processes of the state. For this reason, at the beginning of the 12th century, the church-political dispute between Prince Władysław Laskonogi and Archbishop Henryk Kietlicz and Prince Władysław Odonic had a significant impact on the reunification attempts of the Kingdom at that time. The following article focuses on the initial phase of this conflict (1206-1218) which is the prelude to the later civil war in Greater Poland, in which the greatest Piasts of Poland of that time were involved.

Słowa kluczowe: Wielkopolska, władza, książę dzielnicowy

Streszczenie: Wielkopolska była jedną z kluczowych dzielnic Królestwa Polskiego w czasach rozbitcia dzielnicowego. Będąc historycznym centrum państwowości polskiej oraz siedzibą głowy Kościoła w Polsce – arcybiskupa gnieźnieńskiego – miała ogromne znaczenie dla procesów zjednoczeniowych państwa. Z tego względu mający miejsce na początku XII wieku spór kościelno-polityczny pomiędzy księciem Władysławem Laskonogim a arcybiskupem Henrykiem Kietliczem i księciem Władysławem Odonicem miał znaczny wpływ na próby zjednoczeniowe Królestwa podejmowane w tamtym czasie. Poniższy artykuł skupia się na początkowej fazie tego konfliktu (1206-1218) będącego preludium późniejszej wojny domowej w Wielkopolsce, w którą zaangażowani byli najwięksi Piastowie ówczesnej Polski.

Wielkopolska od początku państwa polskiego była jednym z jego kluczowych regionów. To tam kształtowała się pierwsza wspólnota kościelna na terenach Polski z biskupstwem poznańskim na czele. To w Gnieźnie odbyła się koronacja Bolesława Chrobrego po której Polska stała się królestwem i to tam znajdowały się relikwie pierwszego patrona kraju, świętego Wojciecha. Z czasem zniszczona licz-

* Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych, krasuski4@wp.pl

nymi najazdami utraciła swoją pozycję stołeczną na rzecz Małopolski, jednak pozostała na długie lata ośrodkiem dążącym do zjednoczenia kraju.

W czasach rozbitcia dzielnicowego była obok Małopolski i Śląska szczególnym ośrodkiem zjednoczeniowym kraju. Z tego względu w literaturze historycznej zostały jej i jej władcom poświęcone liczne publikacje naukowe. Już jej pierwszy książę dzielnicowy, Mieszko Stary, cieszył się dużym zainteresowaniem wśród historyków. Obszerną biografię Mieszka opracował Stanisław Smolka¹. Próby nowego spojrzenia na Mieszka podjął się w ostatnich latach Maciej Przybył², który tworząc także biografię Władysława Laskonogiego³ przedstawił dzieje Wielkopolski pod rządami jej pierwszych władców dzielnicowych. Z kolei Sławomir Pelczar napisał biografię najbardziej barwnego Piasta wielkopolskiego – Władysława Odonica⁴, który całe swoje dorosłe życie spędził na walce o należną mu ojcowiznę i władzę w Wielkopolsce. Nad problemem ustalenia ojcowizny Władysława Odonica pochylał się Wojciech Feliks, który w swoim dziele⁵ obok ustalenia zasięgu terytorialnego dziedzictwa skupił się także na przedstawieniu podstaw konfliktu jaki na początku XIII wieku wybuchł w Wielkopolsce.

Pierwszą publikację poświęconą temu konfliktowi stworzył Władysław Abraham⁶, w której skupił się głównie na konflikcie księcia Władysława Laskonogiego z arcybiskupem Henrykiem Kietliczem. Osobie arcybiskupa w literaturze historycznej zostały poświęcone biografie, których autorami byli m. in. Józef Umiński⁷ czy Wojciech Baran-Kozłowski⁸. Do wspomnianego sporu kościelnopolitycznego nawiązuje także publikacja Piotra Plisieckiego⁹, w której autor skupia się na początkowym okresie danego sporu.

Do rywalizacji politycznej pomiędzy Władysławem Laskonogim a Władysławem Odonicem odnoszą się między innymi dzieła autorstwa Adama Kłodzińskiego¹⁰ czy Gerarda Labudy¹¹. Warte uwagi są także monografie poświęcone społeczeństwu wielkopolskiemu podczas trwania konfliktu książąt z udziałem hierar-

¹ SMOLKA 2009.

² PRZYBYŁ 2002.

³ PRZYBYŁ 2015.

⁴ PELCZAR 2013.

⁵ FELIKS 1989.

⁶ ABRAHAM 1895.

⁷ UMIŃSKI 1926.

⁸ BARAN-KOZŁOWSKI 2005.

⁹ PLISIECKI 2000.

¹⁰ KŁODZIŃSKI 1900.

¹¹ LABUDA 1969.

chii kościelnej. Ich autorami są m. in. Karol Tanaś¹² czy wspomniany Gerard Labuda¹³.

W perspektywie licznego zainteresowania historiografii tematem konfliktu wielkopolskiego podjąłem się próby ogólnej charakterystyki sporu kościelno-politycznego, kształtującego polską scenę polityczną początku XIII wieku, z uwzględnieniem okresu go poprzedzającego oraz ogólnym wskazaniu wpływu jaki on wywarł na późniejsze wydarzenia w Wielkopolsce w I połowie XIII wieku.

Wielkopolska w okresie rządów Mieszka Starego

Zwierzchnictwo starszych braci

Wraz ze śmiercią Bolesława Krzywoustego w 1138 roku na terenach ówczesnej Polski zaczęła obowiązywać tzw. ustawa sukcesyjna porządkująca praktykowany ustrój polityczny¹⁴. Na jej podstawie państwo polskie miało być podzielone pomiędzy synów Krzywoustego, którzy władając poszczególnymi dzielnicami sprawowali w nich niezależną politykę wewnętrzną, jednak w zakresie polityki zagranicznej i spraw ogólnokrajowych mieli współpracować pod kierownictwem najstarszego wiekiem w danym czasie księcia, który zarządzał specjalnie w tym celu wydzieloną dzielnicą senioralną. Obejmowała ona ziemię krakowską z miastem Kraków, ziemię łęczycko-sieradzką (która początkowo znajdowała się pod władzą księżnej wdowy Salomei a po jej śmierci miała być włączona do dzielnicy senioralnej)¹⁵ oraz Pomorze Gdańskie, którym w imieniu księcia seniora zarządzali namiestnicy wywodzący się z miejscowego możnowładztwa¹⁶.

¹² TANAŚ 2006.

¹³ LABUDA 1995.

¹⁴ Obowiązującemu ustrojowi i sposobowi dziedziczenia władzy w Polsce przed 1138 rokiem pisał Jacek Osinski, który w książce *Statut Bolesława Krzywoustego* poświęcił temu zagadnieniu obszerny rozdział. OSINSKI 2014: 42-76.

¹⁵ Kwestię przynależności ziemi łęczycko-sieradzkiej do dzielnicy senioralnej kwestionują LABUDA 1959: 171-194 oraz MALECZYŃSKI 1975: 330-331. Natomiast o integralności tych ziem z dzielnicą senioralną opowiadają się GRODECKI ZACHOROWSKI DĄBROWSKI 1995: 154-155, 162.

¹⁶ BARAŃSKI 2005: 218-219; *Kronika wielkopolska*, przekład K. Abgarowicz, Kraków 2010: 100. Pogląd ten jako pierwszy podał Oswald Balzer, który stwierdził, że władcy Pomorza Gdańskiego wywodzili się z miejscowego rodu i sprawowali władzę z nadania księcia polskiego (później księcia krakowskiego). BALZER 1980: 210-218. Inaczej stwierdził Gerard Labuda, który porównując zapiski *Kroniki polskiej Mistrza Wincentego* z późniejszymi *Kroniką Dzierzwy* i *Kroniką wielkopolską* oraz analizując nieliczne dokumenty władców Pomorza z przełomu XII i XIII wieku stwierdził, że władcy pomorscy z rodu Subisławiców wywodzili się z dynastii panującej na Pomorzu przed podbojem polskim, w wyniku czego nie byli oni zwykłymi namiestnikami ale zwasalizowanymi książętami. LABUDA 2004: 21-22 i 31; LABUDA 2001: 35-37.

Według przekazów źródłowych państwo Krzywoustego zostało podzielone w następujący sposób: pierworodnemu Władysławowi jako ziemia dziedziczna przypadł Śląsk i ziemia opolsko-raciborska a z racji starszeństwa także dzielnica senioralna; Bolesławowi przypadło Mazowsze, Kujawy, ziemia dobrzyńska i kasztelania chełmińska; Mieszkowi Wielkopolska¹⁷ a dla nieletniego jeszcze Henryka została przewidziana ziemia sandomierska i lubelska, natomiast nie został przewidziany żaden nadział ziemi dla najmłodszego Kazimierza¹⁸.

Władzę w Wielkopolsce objął trzeci syn Bolesława Krzywoustego Mieszko zwany przez potomnych Starym. W trzy lata od śmierci ojca musiał się on zmierzyć z przyrodnim bratem, Władysławem, który pragnął sobie podporządkować młodszych braci. Zagrożeni synowie Salomei z Bergu przeciwstawili się seniorowi¹⁹. Przyczyny konfliktu nie są do końca wyjaśnione. Jak podają źródła Władysław ulegając naciskom swojej małżonki, Agnieszki dążącej do wyparcia książąt juniorów z ich dziedzicznych dzielnic i objęcia pełni rządów w kraju przez jej męża, wypowiedział wojnę swoim młodszym braciom starając się przy pomocy wojsk ruskich pozbawić ich dzielnic²⁰. Jednak bardziej prawdopodobną przyczyną konfliktu między synami Krzywoustego może być sprawa zjazdu łęczyckiego zwołanego przez księżną wdowę Salomeę w roku 1141. Celem jego miało być zdecydowanie o przyszłości najmłodszej siostry książąt, Agnieszki²¹. Kwestią zapalną było zdecydowanie o losach córki Krzywoustego bez wiedzy księcia seniora. Władysław zapewne uznał to za przejaw niesubordynacji młodszych książąt wobec jego władzy zwierzchniej. Przy pomocy wojsk ruskich księcia kijowskiego Wszewołoda Olegowicza, swojego sojusznika²², rozpoczął walkę z juniorami.

¹⁷ Kwestią sporną jest przynależność do dzielnicy Mieszka grodu gnieźnieńskiego już w roku 1138. Dokładny opis rozgraniczenia dzielnic znajdujemy dopiero w *Kronice Wielkopolskiej*, według której Gniezno należało od początku do domeny Mieszka, jednak niektórzy historycy sądzą, że Mieszko otrzymał Gniezno dopiero po wypędzeniu Władysława II z Polski, a wcześniej kasztelania gnieźnieńska miała należeć do dzielnicy senioralnej (T. Wojciechowski, H. Lowmiański, J. Bieniak) – *Kronika wielkopolska*, 2010: 100; Magistri Vincentii dicta Kadłubek, *Chronica Polonorum Monumenta Poloniae Historica*, series nova, tom XI,III 30, wyd. M. Plezia, Kraków 1994: 123-124; SNOCH 1987: 60; WOJCIECHOWSKI 1970: 163-165; PRZYBYŁ 2002: 28; BARAŃSKI 2005: 219.

¹⁸ BARAŃSKI 2005: 219; *Kronika wielkopolska*, s. 100; *Chronica Polonorum*, III 26, MPH s.n. XI, 2010: 118-119.

¹⁹ WYROZUMSKI 1987: 105.

²⁰ *Chronica Polonorum*, III 28, MPH s.n. XI, 1994: 120.

²¹ *Ortlibi Zwifaltensis chronicon*, wyd. A. Bielowski, MPH II, Warszawa 1961: 5; SMOLKA 2009: 202-203.

²² *Chronica Polonorum*, III 28, MPH s.n. XI, 1961: 120; *Kronika wielkopolska*, 2010: 103-104; SNOCH 1987: 38; DWORSATSCHEK 1998: 70.

W początkowym okresie walk książę senior uzyskał przewagę nad młodszymi braćmi²³, jednak utrzymanie się młodszych książąt przy władzy należy uznać za ich sukces. Dalsze walki rozgorzały po śmierci Salomei o władztwo nad ziemiami dotychczas przez zmarłą zarządzanymi²⁴. W ich trakcie doszło do bitwy nad Pilicą, o której na stronach swojej kroniki wspomina Mistrz Wincenty²⁵. Zwycięski Władysław kontynuował walkę z braćmi, jednak z niewyjaśnionych do końca przyczyn, uwięzienie i okaleczenie jednego z głównych możnowładców – Piotra Włostowica – wspierającego Władysława, pozbawiło go utraty poparcia większości możnowładztwa śląskiego²⁶. Pomimo tego seniorowi w roku 1146, przy poparciu możnych ziemi krakowskiej, udało się wypędzić Bolesława z Mazowsza i zamknąć wojska Mieszka i Bolesława w Poznaniu oblegając miasto. Jednak los wojny niespodziewanie odwrócił się na korzyść młodszych książąt. Jak podaje Kadłubek, za sprawą księcia Mieszka obleżone wojska wykorzystując rozprężenie w obozie wojsk seniora „rzucają się na uczujących, powalają niebacznym, zabijają oszołomionych. Przez otwarte bramy wypadają grodzianie, wybiega z grodu załoga: ze wszystkich stron rozpraszają gromady nieprzyjaciół, spychają powolnych, wypatrują uciekających i wszędzie szaleją jak lwy wśród trzody kóz²⁷”. Trudno stwierdzić dokładnie czym spowodowana została taka niefrasobliwość wojsk seniora, jednak młodzi książęta wykorzystali ją tym samym pokonując wojska Władysława a jego samego zmuszając do ucieczki z kraju²⁸. Zwycięscy juniorzy podążyli do Krakowa w celu zdobycia go z rąk Agnieszki, żony wygnanego księcia. Będąc przyrodnią siostrą króla niemieckiego Konrada III liczyła

²³ O zdominowaniu książąt juniorów przez Władysława pisze M. Barański podając teorię iż Władysław musiał pokonać braci, skoro w niedługim czasie potem pozwolił sobie na wyprawę sojuszniczą na Ruś. Gdyby w Polsce nie posiadał pewnych i ugruntowanych rządów, nie mógłby sobie pozwolić na taką wyprawę. BARAŃSKI 2005: 223.

²⁴ BARAŃSKI 2005: 223.

²⁵ *Chronica Polonorum*, III 28, MPH s.n. XI, 1994: 120.

²⁶ Źródła podają, jakoby Piotr Włostowic podczas z jednych polowań obraził księżnę Agnieszkę, żonę Władysława (*Kronika wielkopolska*, s. 102-103) natomiast bardziej prawdopodobnym powodem wymierzenia kary wojewodzie mogła być obawa Władysława, że ten możny śląski poprze młodszych braci w walce przeciw seniorowi – WYROZUMSKI 1987: 106; BARAŃSKI 2005: 223-224; o motywacjach Włostowica. BIENIAK 1996: 11-27.

²⁷ Za tłumaczeniem polskim *Kroniki polskiej Mistrza Wincentego zw. Kadłubkiem*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992: 164, tłum. Brygida Kürbis; tekst w języku oryginalnym przytoczonego fragmentu w *Chronica Polonorum*, III 28, MPH s.n. XI, 1994: 120-121.

²⁸ Jak dowodzi Mariusz Dworsatschek niefrasobliwość wojsk seniora była spowodowana tym, że oblegając juniorów w Poznaniu, armia Władysława zrezygnowała z czynnych szturmów na rzecz biernej blokady i wymuszenia kapitulacji co wiązało się z obniżeniem gotowości bojowej wojsk seniora. DWORSATSCHEK 1998: 108. Znaczący wpływ na wypędzenie seniora z kraju miało także nałożenie na niego klątwy przez arcybiskupa Jakuba w wyniku której nie znalazł on poparcia w kraju po przegranej bitwie pod Poznaniem. DWORSATSCHEK 1998: 107-109.

na jego wsparcie²⁹. Ostatecznie nie otrzymując go poddała miasto i wraz z dziećmi dołączyła do męża na wygnaniu³⁰.

Po wygranej walce władzę w kraju przejął najstarszy w kolejności, Bolesław, książę mazowiecki zwany przez potomnych Kędzierzawym. Na samym początku swojej władzy zwierzchniej podzielił on ziemie dzielnicę senioralnej pomiędzy dwóch swoich braci: Mieszka i Henryka. Pierwszemu przypadła ziemia gnieźnieńska, a drugiemu sandomierska natomiast sam Bolesław opanował ziemię krakowską i Śląsk³¹. Prowadził on zupełnie odmienny styl rządów, niż Władysław. Rozumiał on potrzebę dzielenia się władzą z młodszymi braćmi uwzględniając przy tym coraz śmielsze dążenia możnowładztwa prowincjonalnego do partycypowania w sprawowaniu władzy w poszczególnych dzielnicach.

Bolesław niezaprzeczalnie sprawował władzę zwierzchnią w kraju i współpracował z bratem w sprawach ogólnokrajowych, jednak w kwestii zarządzania dzielnicą wielkopolską i sprawach pomorskich (kluczowych dla dzielnicy wielkopolskiej) Mieszko prowadził politykę w pełni niezależną³². Przykładem prowadzenia takiej polityki jest udział Mieszka w krucjacie możnych saskich przeciwko Słowianom połabskim w 1147 roku u boku książąt Henryka Lwa i Albrechta Niedźwiedzia. Mieszko wziął w niej udział w celu zadbania o interesy wielkopolskie na Pomorzu Zachodnim i terenie Słowian połabskich³³, gdyż od czasów Bolesława Krzywoustego Pomorze Zachodnie było ziemią lenną Polski, jednak wraz z osłabieniem władzy centralnej książąt polskich władcy Pomorza Zachodniego nie mając dostatecznego wsparcia z ich strony zaczęli przechodzić w zależność lenną najpierw Duńczyków, a po 1180 roku stali się lennikami Cesarstwa³⁴. Po wyprawie połabskiej w 1148 roku odbyło się w Kruszwicy spotkanie książąt polskich z Albrechtem Niedźwiedziem gdzie zawarto sojusz z księciem saskim wzmocniony małżeństwem syna Albrechta, Ottona z Judytą, siostrą polskich książąt³⁵.

Pomimo prowadzenia niezależnej polityki Mieszko nie wystąpił przeciw władzy zwierzchniej brata i stale z nim współpracował. Po śmierci króla niemieckiego Konrada III na tron królewski wstąpił Fryderyk I Rudobrody, który niedługo został cesarzem. Kluczowe dla owego władcy było utrzymanie zwierzchnictwa nad podporządkowaną Italią i starając się wzmocnić swoją pozycję wykorzystał

²⁹ DWORSATSCHEK 1998: 29; GRODECKI 1935: 30.

³⁰ *Chronica Polonorum*, III 28, MPH s.n. XI, 1961: 120-121; *Kronika wielkopolska*, 2010: 104-105; PRZYBYŁ 2002: 48-52.

³¹ *Chronica Polonorum*, III 30, MPH s.n. XI, 1961: 123; *Monumenta Poloniae Historica*, t. II, wyd. A. Bielowski, 1961: 370, patrz przyp. 3.

³² PRZYBYŁ 2002: 55.

³³ PRZYBYŁ 2002: 56; GUTTNER–SPORZYŃSKI 2017: 86-94.

³⁴ GUTTNER–SPORZYŃSKI 2017: 95; WYROZUMSKI 1987: 109-110.

³⁵ BARAŃSKI 2005: 228; BINIAŚ–SZKOPEK 2009: 271; SNOCH 1987: 64.

pretekst interwencji w Polsce na rzecz wygnanego Władysława w celu podporządkowania sobie księstw polskich³⁶. W sierpniu 1157 roku wojska cesarskie wraz z posiłkami czesko-saskimi przekroczyły Odrę i nie napotkawszy żadnej interwencji ze strony polskich książąt unikających walki skierowały się na Poznań. Wtedy to Bolesław wraz z Mieszkiem, za pośrednictwem niemieckich książąt lennych doszli do porozumienia z cesarzem i w Krzyszkowie koło Poznania złożyli mu hołd lenny z własnych księstw i obiecali płacić trybut w zamian za zachowanie status quo³⁷. Taki obrót spraw pozbawił nadziei Władysława na powrót na tron wielkoksiążęcy w Krakowie i w niedługim czasie po tym zmarł na zamku w Altenburgu³⁸.

Jak się później okazało, książęta polscy nie wypełnili starannie zobowiązań krzyszkowskich, wskutek czego doszło w 1162 do bliżej nieznanym nam pertraktacji pomiędzy cesarzem Fryderykiem a księciem wielkopolskim Mieszkiem. Prawdopodobnie polscy książęta, po powrocie Fryderyka z Italii mogli obawiać się kolejnej inwazji cesarskiej na Polskę i dobrowolnie potwierdzili zwierzchność cesarza nad nimi³⁹. W ich wyniku zostali także przywrócenie do śląskiej ojcowizny synowie Władysława Wygnańca: Bolesław i Mieszko a później także Konrad. Bratankowie książąt panujących pojawili się na Śląsku w roku następnym gdzie Bolesław Kędzierzawy przekazał w ręce starszego Bolesława władzę nad ziemią śląską zachowując w swoich rękach kluczowe grody tj. Wrocław, Głogów, Opole czy Racibórz⁴⁰.

W 1166 roku Bolesław zorganizował wyprawę na Prusów, w której udział wziął jego młodszy brat Henryk, książę sandomierski. Wojska polskie wpadły w zasadzkę, w wyniku której poległa spora część rycerzy, w tym książę Henryk⁴¹.

³⁶ SNOCH 1987: 66-67; PRZYBYŁ 2002: 60-61; DWORSATSCHEK 1998: 134.

³⁷ Zarówno Mistrz Wincenty jak i kronikarz wielkopolski pomijają w swoich przekazach kwestię hołdu lennego w Krzyszkowie, jednak przytaczają dość pobieżny przebieg walk – *Chronica Polonorum*, III 30, MPH s.n. XI, 1961: 123-124; *Kronika wielkopolska*, 2010: 107. B. Snoch twierdzi że do porozumienia z cesarzem doszło za sprawą władcy czeskiego Władysława któremu zależało na zachowaniu w Polsce status quo. SNOCH 1987: 68. Inaczej twierdzi M. Barański, który podaje jakoby do zawarcia rozejmu z cesarzem doszło za sprawą księcia saskiego Albrechta Niedźwiedzia będącego w sojuszu z książętami polskimi od 1148 roku. BARAŃSKI 2005: 229-230.

³⁸ Władysław zmarł między 30 maja a 2 czerwca 1159 lub 1163 roku – *Annales Palidenses*, Monumenta Germaniae Historica SS t. XVI, 1976: 82 (www.dmgh.de); DWORSATSCHEK 1998: 133-134; JASIŃSKI 1992: 204.

³⁹ O dobrowolnych pertraktacjach książąt polskich z cesarzem Fryderykiem za J. Hauzińskim: PRZYBYŁ 2002: 67.

⁴⁰ *Chronica Polonorum*, III 30, MPH s.n. XI, 1961: 125; z dokładnym podziałem ziemi śląskiej pomiędzy synów Władysława po roku 1173 *Kronika wielkopolska*, 2010: 108; SNOCH 1987: 74-75; PRZYBYŁ 2002: 67-68.

⁴¹ O wyprawie na Prusów – *Chronica Polonorum*, III 30, MPH s.n. XI, 1961: 127-128; opowieść Mistrza Wincentego powiela kronikarz wielkopolski – *Kronika wielkopolska*, 2010: 109. Jednak obaj pomijają śmierć w wyprawie księcia Henryka o której wspomina m.in. *Rocznik kapituły krakowskiej*,

Po jego śmierci władzę w księstwie sandomierskim, według przekazu Mistrza Wincentego, przejął najmłodszy syn Krzywoustego, Kazimierz⁴². Jednak, jak podają historycy, Bolesław w znaczącej części przejął władzę nad dzielnicą sandomierską wydzielając Kazimierzowi ziemię wiślicką, a Mieszkowi bliżej nie określone terytoria⁴³.

W tym miejscu należałoby się przyjrzeć ciekawej teorii J. Bieniaka, który na podstawie krótkiej informacji zawartej w kronice Kadłubka i dokumentu Mieszka i Kazimierza o nadaniach dla klasztoru jędrzejowskiego z 1166 roku doszukał się próby obalenia rządów Bolesława w Polsce. A mianowicie, jak podaje Mistrz Wincenty w czasie spisku krakowian przeciw Mieszkowi Staremu w 1177 roku możni krakowscy zwrócili się do Kazimierza z prośbą o przejęcie władzy w Krakowie. Według kroniki odpowiedź Kazimierza brzmiała:

„Dawne – rzecze – co więcej, zadawnione jest u was to zwodzicielskie kuszenie, gdyż nie mogło tak szybko wypaść z waszej pamięci, jak to pierwsi z książąt, Jaksa mianowicie oraz ów sławny Świętosław, którego chwalebne kwitnie dziś potomstwo i prawie wszyscy dostojnicy nakłaniali mnie usilnie, chociaż się opierałem, do tego panowania, abym wygnawszy najmiłościwszego księcia, brata mego Bolesława, po nieszczęsnym przywłaszczeniu [sobie tronu] bezpieczniej panował”⁴⁴.

Jak zauważył J. Bieniak, Mistrz Wincenty mimochodem wspominał o prawdopodobnym buncie szykowanym przez możnych krakowskich przeciw władzy Bolesława Kędzierzawego. Historyk ten połączył daną informację z dokumentem wydanym przez Mieszka i Kazimierza na rzecz klasztoru jędrzejowskiego podczas zjazdu, który odbył się na przełomie 1166 i 1167 roku w Jędrzejowie w związku z konsekracją tutejszego kościoła. Jak podaje J. Bieniak, obaj książęta poczynili następujące nadania: Mieszko Stary ofiarował braciom zakonnym koryto soli w Wieliczce, a Kazimierz trzymaście wozów soli z cła sandomierskiego. Zaskakującym w tym dokumencie jest fakt że w tym czasie Mieszko nie panował w Krakowie, a Kazimierz w Sandomierzu w wyniku czego wysnuł on teorię, biorąc pod uwagę także brak Bolesława na zjeździe w Jędrzejowie, o chwilowym usunię-

MPH II, 1961: 798, podając jednak rok śmierci księcia 1167. O błędnej zapisce w roczniku wspominał już A. Bielowski w przypisie do *Kroniki polskiej Mistrza Wincentego* traktującej o wyprawie pruskiej powołując się na dokument przechowany w kapitule krakowskiej z 31 grudnia 1166 mówiący o roku śmierci księcia Henryka – MPH II, 1992: 376, przyp. 1; TETRZYCZ–PUZIO 2009: 116-120.

⁴² *Chronica Polonorum*, III 30, MPH s.n. XI, 1961: 128.

⁴³ BARAŃSKI 2005: 232.

⁴⁴ Za tłumaczeniem polskim *Kroniki polskiej Mistrza Wincentego zw. Kadłubkiem*, Wrocław-Warszawa-Kraków, tłum. Brygida Kürbis, 1992: 195-196; tekst w języku oryginalnym przytoczonego fragmentu w *Chronica Polonorum*, IV 6, MPH s.n. XI, 1961: 143-144.

ciu Kędzierzawego z tronu wielkoksiążęcego. Według tego historyka Bolesław po nieudanej wyprawie do Prus i niezadowoleniu części możnowładztwa zarówno z przegranej wyprawy jak i zagarnięciu dla siebie całej domeny zmarłego Henryka zorganizowało bunt przeciw jego władzy w wyniku czego władzę zwierzchnią w Krakowie miał przejąć książę wielkopolski Mieszko, a ziemia sandomierska przypadła Kazimierzowi. Jednak jak sam historyk zauważa, pragmatyzm Bolesława spowodował, że po chwilowym usunięciu go z tronu krakowskiego doszedł on do porozumienia z braćmi wydzielając Kazimierzowi księstwo wiślickie, a Mieszkowi bliżej nieokreślone ziemie, samemu zatrzymując Sandomierz⁴⁵.

Jeżeli faktycznie doszło w tym czasie do obalenia rządów Bolesława, to musiał być to epizod krótkotrwały, skoro Mistrz Wincenty w swojej kronice nie poświęca temu praktycznie żadnej uwagi. Można też zadać pytanie, skoro Kadłubek opisywał w swojej kronice krótkotrwałe przejęcie rządów w Krakowie przez Mieszka Starego w 1191 roku, to dlaczego nie wspominał nic o prawdopodobnie zakrojonym na dużą skalę spisku w celu obalenia Bolesława? Odpowiedzi mogą być dwie. Po pierwsze teoria, którą przedstawił J. Bieniak, może nie mieć pokrycia w faktach historycznych, zatem do obalenia rządów Bolesława nie doszło, a jedynie do nic nie znaczącego poruszenia wśród możnowładztwa, które nie mając poparcia większości możnych krakowskich proponowało tron krakowski Kazimierzowi. Druga odpowiedź może wynikać z tendencyjnego charakteru kroniki Kadłubka, który dążył do przedstawienia Kazimierza w możliwie najkorzystniejszym świetle⁴⁶. Jeśli więc udział najmłodszego z synów Krzywoustego w spisku przeciw starszemu bratu był znaczący – a może nawet on był pomysłodawcą obalenia brata – to dla zachowania dobrej reputacji tegoż księcia w oczach potomnych kronikarz umyślnie pominął fakt obalenia Kędzierzawego. A być może nawet manipulując historią napisał, że Kazimierz był przeciwny spiskowaniu przeciw bratu starając się więcej nie rozwijać tego wątku na stronach swojej kroniki. O ileż teoria ta jest ciekawa i intrygująca to jest ona wyłącznie domysłem piszącego te słowa i nie jest oparta na badaniach źródłowych zakrojonych na szerszą skalę.

Pomijając już kwestię, czy na przełomie lat 1166-1667 doszło do obalenia rządów Bolesława czy nie, to niezaprzeczalnym faktem jest sprawowanie rządów wielkoksiążęcych przez niego aż do swojej śmierci, która nastąpiła w 1173 roku⁴⁷. Po nim władzę zwierzchnią w kraju przejął trzeci syn Bolesława Krzywoustego, Mieszko, zwany przez potomnych Starym. Był to jeden z wybitniejszych, jeśli

⁴⁵ BIENIAK 1999: 32-52.

⁴⁶ *Onus Athlanteum. Studia nad Kroniką biskupa Wincentego*, t. 25, red. A. Dąbrówka, W. Wojtowicz, Warszawa 2009: 57-58.

⁴⁷ BALZER 1980: 156; JASIŃSKI 1992: 227.

nie najwybitniejszy książę Polski czasów rozbitcia dzielnicowego⁴⁸. Jak wnioskuje biograf Mieszka, M. Przybył, pod koniec rządów Bolesława, Mieszko zastąpił złożonego chorobą brata w sprawowaniu rządów zwierzchnich, tym samym rozpoczynając nieoficjalnie rządy wielkoksiążęce nie w 1173 ale już w 1172 roku⁴⁹. Jak podaje ten sam historyk, pierwszą sprawą ogólnopolską, przed jaką stanął Mieszko jako książę zwierzchni, był szykowany na Polskę najazd cesarski. Spowodowany był wygnaniem, z nieznanymi nam bliżej przyczyn, Bolesława Wysokiego ze Śląska przez jego brata Mieszka i syna Jarosława. Książę Mieszko za pomocą pertrakcji zażegnał najazd cesarski jednak za cenę zapłaty 8 tysięcy grzywien srebra⁵⁰.

Mieszko księciem zwierzchnim

Od tych wydarzeń rozpoczęły się rządy zwierzchnie ostatniego z synów Krzywoustego, który pragnął zachować pełną zwierzchność nad wszystkimi dzielnicami podzielonego kraju. O zabiegach Mieszka w celu utrzymania jedności kraju może świadczyć używana przez niego tytulatura na wystawianych dokumentach – *dux totus Poloniae* – czy pojawiający się na mieszkowych monetach napis: Mieszko król Polski⁵¹.

Książę wielkopolski był świadom pozycji możnowładztwa, jaką uzyskało ono od czasu obalenia i wypędzenia z kraju Władysława. Chcąc sprawować niepodzielną władzę nad krajem, a w szczególności nad aktywnym politycznie możnowładztwem krakowskim, Mieszko musiał wprowadzić system rządów oparty na rozbudowanej administracji podległej tylko jemu i w sposób konsekwentny egzekwującej prawo książęce w celu napelnienia pustego skarbcza książęcego⁵². Tylko sprawowanie silnych rządów połączonych z odpowiednią polityką fiskalną pozwalało Mieszkowi utrzymywać władzę zwierzchnią nie tylko nad dzielnicami brata i bratanków ale także nad możnowładztwem wszystkich dzielnic. Wprowadzona za jego rządów nowa polityka monetarna polegająca na powszechnej wy-

⁴⁸ Jak podaje sam Mistrz Wincenty w swojej kronice, że Mieszkami zachwycali się władcy państw ościennych a fortuna zawsze mu sprzyjała – *Chronica Polonorum*, IV 2, MPH s.n. XI, 1961: 130-131; o zasługach Mieszka Starego jako władcy i jego gospodarności. PRZYBYŁ 2002: 165-166.

⁴⁹ PRZYBYŁ 2002: 69.

⁵⁰ PRZYBYŁ 2002: 68-69.

⁵¹ Tytulatura „*Misico dux totus Poloniae*” pochodzi z dokumentu Mieszka wydanego 26 kwietnia 1177 roku podczas zjazdu książąt w Gnieźnie – *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1, dokument nr 22, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=20061>; o monetach wydawanych przez Mieszka. PRZYBYŁ 2002: 135.

⁵² PRZYBYŁ 2002: 128-133; o egzekwowaniu prawa książęcego – *Chronica Polonorum*, IV 2, MPH s.n. XI, 1961: 131-136; BARAŃSKI 2005: 233-235; PRZYBYŁ 2015: 23-28.

mianie pieniądza na jednostronnie bite brakteaty zawierające odpowiednio mniejszą ilość wartościowego kruszcu znacząco wzbogaciła księcia i jego dwór kosztem ubożającego możnowładztwa⁵³. Wzmocniona, w wyniku omówionych działań, pozycja księcia zwierzchniego w kraju pozwoliła Mieszkowi na prowadzenie aktywnej polityki zagranicznej.

W znacznym stopniu także pomogły w tym seniorowi liczne małżeństwa jego dzieci z władcami księstw ościennych. Jak możemy odczytać w Kronice polskiej Mistrza Wincentego Mieszko posiadał związki rodzinne z wieloma władcami europejskimi. Jego córka Elżbieta była żoną księcia czeskiego Sobiesława, a po jego śmierci margrabiego Dolnych Łużyc – Konrada, córka Judyta żoną księcia saskiego Bernarda, córka Wierzchosława Ludmiła żoną wnuka cesarza – księcia lotaryńskiego Fryderyka, córka Anastazja żoną księcia szczecińskiego Bogusława a kolejna córka Salomea żoną Racibora, syna tegoż księcia. Z kolei synowie Mieszka związani byli z następującymi rodami. Najstarszy syn Odo za żonę miał córkę księcia halickiego Wyszesaławę, Bolesław mężem księżniczki sławieńskiej Dobrosławy, a najmłodszy Władysław mężem Łucji, księżniczki rugijskiej⁵⁴.

Jak możemy zauważyć, polityka prowadzona przez Mieszka była zdecydowanie ukierunkowana na zachód, w szczególności na Pomorze Zachodnie. Świadczy o tym że czworo z ośmiorga dzieci Mieszka (Anastazja, Salomea, Bolesław, Władysław) było związanych z dworami pomorskimi, a dwie córki (Elżbieta w drugim małżeństwie i Judyta) z książętami niemieckimi mającymi znaczny wpływ na Pomorzu. Przyczyną obrania kierunku pomorskiego w polityce zagranicznej Mieszka, było niewątpliwie sąsiedztwo Pomorza z Wielkopolską, dotychczasową dzielnicą księcia. Będąc więc księciem zwierzchnim całej Polski, Mieszko posiadał niezbędne środki do aktywnego włączenia się w sprawy pomorskie. Sojusz Pomorza i Wielkopolski zapewniał mu przewagę nad innymi książętami polskimi a Pomorzanom szansę na skuteczną obronę przed najazdami duńskimi i saskimi⁵⁵.

⁵³ PRZYBYŁ 2002: 133-135.

⁵⁴ Tłumaczenie *Kroniki polskiej Mistrza Wincentego*, przypisy 10-18, 1992: 177; o tym traktują także: BALZER 1980: 196; JASIŃSKI 1960: 92-94.

⁵⁵ PRZYBYŁ 2002: 80-81; o współpracy Mieszka z Bogusławem pomorskim świadczy dokument uposażający klasztor w Lubiążu wydany podczas zjazdu książąt polskich w Gnieźnie na którym zjawiał się także książę pomorski – KDW t.1, nr 22, źródło: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=20061>.

Rywalizacja Mieszka z Kazimierzem o władzę zwierzchnią

Tak obrana forma rządów nie podobała się szczególnie możnowładztwu małopolskiemu, które ubożało wskutek polityki fiskalnej Mieszka i miało poczucie zaniedbywania przez księcia spraw małopolskich, postanowiło powierzyć tron krakowski księciu sandomierskiemu, Kazimierzowi⁵⁶. Na czele buntu przeciwko księciu stał biskup krakowski Gedko, który wraz ze zbuntowanym możnowładztwem poddał gród krakowski wojskom Kazimierza⁵⁷. Zastanawiający jest brak nagłej reakcji Mieszka na zaistniałą sytuację. Jak podają niektórzy historycy, doszło także w tym czasie do przewrotu w Wielkopolsce gdzie na czele zbuntowanego możnowładztwa wielkopolskiego stanął najstarszy syn Mieszka, Odon⁵⁸. Jednak dokładne badania źródłowe w oparciu o Rocznik kapituły poznańskiej i Kronikę wielkopolską dowodzą, że do wygnania Mieszka z Wielkopolski doszło dopiero w roku 1179⁵⁹. Wygnany książę z trzema młodszymi synami znalazł schronienie na dworze Mieszka Płatonogiego w Raciborzu⁶⁰. Stamtąd udał się do cesarza Fryderyka z prośbą o interwencję w Polsce w celu odzyskania tronu, jednak nic nie uzyskawszy w Niemczech udał się Mieszko na Pomorze, skąd uzyskał pomoc i w roku 1181 powrócił do Gniezna odzyskując niebawem władzę w całej Wielkopolsce⁶¹.

Sprawa buntu Odon przeciwko Mieszkowi jest kluczowa dla naszych późniejszych rozważań. Jak podają historycy, główną przyczyną wystąpienia syna przeciw ojcu było faworyzowanie przez Mieszka młodszych synów z drugiego małżeństwa z Eudoksją, księżniczką ruską⁶². Po wypędzeniu Mieszka, Kazimierz obdarzył Odon księstwem poznańskim⁶³ samemu przejmując władzę nad ziemią gnieźnieńską i kaliską⁶⁴. Dostyc okrojona relacja Kadłubka o buncie Odon w Wielkopolsce i datowanie przez *Kronikę wielkopolską* i *Rocznik kapituły poznańskiej*

⁵⁶ Jak dowodzą historycy, Mieszko obejmując rządy w Polsce jako główną siedzibę swojego dworu wybrał nie Kraków, a Gniezno. Położenie tego grodu niemal w sercu ówczesnej Polski pozwalało Mieszkowi na lepszą kontrolę dzielnic państwa polskiego oraz umożliwiało zaangażowanie się w sprawy pomorskie z większym rozmachem, niż rządy z Krakowa. BARAŃSKI 2005: 235.

⁵⁷ O motywach buntu możnych i przejęciu władzy w Krakowie przez Kazimierza – *Chronica Polonorum*, IV 6, MPH s.n. XI, 1961: 144-145.

⁵⁸ SMOLKA 2009: 231; BARAŃSKI 2005: 236; SNOCH 1987: 96.

⁵⁹ PRZYBYŁ 2002: 92-96; LABUDA 1971: 16-19.

⁶⁰ *Chronica Polonorum*, IV 7, MPH s.n. XI, 1961: 146-147; *Kronika wielkopolska*, 2010: 114.

⁶¹ PRZYBYŁ 2002: 96-104; o odzyskaniu przez Mieszka Wielkopolski – *Kronika wielkopolska*, 2010: 118-119; *Chronica Polonorum*, IV 12, MPH s.n. XI, 1994: 152-153.

⁶² *Chronica Polonorum*, IV 7, MPH s.n. XI, 1994: 145-146; *Kronika wielkopolska*, 2010: 114; PRZYBYŁ 2002: 93.

⁶³ *Chronica Polonorum*, IV 8, MPH s.n. XI, 1994: 147.

⁶⁴ *Kronika wielkopolska*, 2010: 115-116.

wypędzenia Mieszka z Wielkopolski na rok 1179 spowodowały żywą dyskusję historyków na ten temat⁶⁵. Jak dowodzi jeden z biografów Mieszka Starego, bunt możnych wielkopolskich pod wodzą pierworodnego księcia w roku 1177 nie mógł się powieść, ponieważ poplecznicy Odon (możni wielkopolscy, książęta pomorscy i książę Leszek, syn Bolesława Kędzierzawego) nie byli gotowi do obalenia Mieszka⁶⁶. Jednak po dwóch latach Mieszka wypędzono z Wielkopolski i jego miejsce zajął Odon jako książę poznański.

Kwestia buntu Odon miała ogromne znaczenie dla dziejów Wielkopolski tamtego okresu. Po pierwsze unaocniła dążenia możnowładztwa wielkopolskiego do udziału w sprawowaniu rządów w dzielnicy, a także konieczność podzielenia się przez Mieszka władzą z synami, gdyż w momencie buntu Odon miał już ponad 30 lat⁶⁷. Mieszko prawdopodobnie zrozumiał to i po powrocie do ojcowizny starał się zapewnić synom udział w sprawowaniu władzy. W wyniku tego wydzielił on dotychczasowemu księciu poznańskiemu, Odonowi, księstwo składające się z ziem południowo – zachodniej Wielkopolski⁶⁸. Próbując zapewnić nadziały ziemi pozostałym synom bez dzielenia dzielnicy Wielkopolskiej Mieszko prowadził „grę dyplomatyczną” z księciem mazowieckim Leszkiem. W jej wyniku udało mu się przekonać księcia i jego namiestnika Żyrona, do zawarcia porozumienia na podstawie którego młodszy syn i imiennik Mieszka, miał objąć we władanie Kujawy. Porozumienie to także miało na celu osłabienie pozycji Kazimierza, księcia krakowskiego, który do tej pory sprawował opiekę nad księciem Leszkiem⁶⁹. Jednak nieudolność Mieszka Młodszego doprowadziła do wypędzenia go z Kujaw oraz powrotu Leszka do obozu politycznego Kazimierza⁷⁰. W związku z tym Mieszko Stary wydzielił synowi księstwo kaliskie, którym ten władał aż do śmierci w 1193 roku, a po jego śmierci władzę w Kaliszu objął do 1194 roku Odon⁷¹. Natomiast najstarszy syn z drugiego małżeństwa, Bolesław, prawdopodobnie po 1191 roku w ramach sojuszu Mieszka z Kazimierzem został księciem kujawskim i sprawował władzę na tym terenie aż do swojej śmierci podczas bitwy pod Mo-

⁶⁵ Za datowaniem buntu Odon na 1177 rok opowiedział się m.in. SMOLKA 2009: 231, natomiast G. Labuda bazując na zapiskach wspomnianych w tekście źródeł o wygnaniu Mieszka w 1179 z Wielkopolski dowodził (*Dwa zamachy stanu*, 1971: 16-19) – *Kronika wielkopolska*, 2010: 114; *Monumenta Poloniae Historica*, series nova, t. VI, *Roczniki wielkopolskie*, wyd. B. Kürbis, Warszawa 1962: 24.

⁶⁶ PRZYBYŁ 2002: 95-96.

⁶⁷ PRZYBYŁ 2002: 94.

⁶⁸ PRZYBYŁ 2002: 103; SZCZUR 1973: 31; o ojcowiznie Władysława Odonica w – PELCZAR 2013: 44-78.

⁶⁹ BARAŃSKI 2005: 286; PRZYBYŁ 2002: 105-108.

⁷⁰ *Chronica Polonorum*, IV 13, MPH s.n. XI, 1994: 154-155.

⁷¹ *Roczniki wielkopolskie*, MPH s.n. VI, 1962: 3, 24; PRZYBYŁ 2002: 115.

zgawą 13 września 1195⁷². Wątpliwe jest odziedziczenie za życia Mieszka jakiejś dzielnicy przez jego najmłodszego syna, Władysława. Jednak możemy uznać, że brał on aktywny udział w prowadzeniu polityki pomorskiej przez Mieszka, gdyż w roku 1186 przebywał na dworze księcia pomorskiego Bogusława i został wymieniony na jednym z dokumentów przez niego wydanym. Można się domyślać, że pobyt najmłodszego syna Mieszka w Szczecinie miał na celu wysondowanie możliwości ponownego nawiązania bliższych stosunków pomiędzy Mieszkiem a Bogusławem. O zaangażowaniu Władysława w sprawy pomorskie świadczy też fakt poślubienia przez niego księżniczki rugijskiej, Łucji⁷³.

Mieszko poprzez wzmocnienie pozycji swoich synów budował sojusz polityczny mający na celu osłabienie pozycji Kazimierza i w ostateczności odebranie mu tronu krakowskiego. Działania te wraz z umiejętnym ingerowaniem w sprawy Śląska ostatecznie umożliwiły Mieszkowi zajęcie Krakowa w 1191 roku, kiedy Kazimierz przebywający na Rusi utracił częściowe poparcie możnych zniechęconych do aktywnej polityki ruskiej księcia⁷⁴. Jednak w tym samym roku Kazimierz odbił gród z rąk syna Mieszka, prawdopodobnie Bolesława, oszczędzając mu życie i odsyłając bezpiecznego do Wielkopolski⁷⁵. Ten, na pierwszy rzut oka, nieznaczący gest Kazimierza prawdopodobnie zapewnił mu spokój ze strony Mieszka aż do śmierci, gdyż ten o dziwo w tym czasie nie wykazywał wzmoczonych działań Mieszka mających na celu obalenie młodszego brata⁷⁶.

Ostanie lata rządów.

Kolejna walka o tron krakowski rozgorzała w 1194 roku po śmierci Kazimierza, który jak podaje Kadłubek, zmarł podczas uczty po wypiciu zawartości kubka⁷⁷. Jak sugeruje kronikarz, nie jest pewnym, czy Kazimierz zmarł od choroby czy od trucizny, jednak zaskoczenie jakie w tamtym czasie powstało w Polsce na wieść o śmierci Kazimierza, może świadczyć o naturalnym zejściu księcia z tego świata⁷⁸. Początkowo Mieszko zaskoczony śmiercią Kazimierza najwyraźniej nie był gotowy na zbrojne zajęcie Krakowa i oczekiwał na wybór wiecu możnowładztwa krakowskiego nowego księcia⁷⁹. Pod wpływem biskupa krakowskiego

⁷² PRZYBYŁ 2002: 113; *Roczniki wielkopolskie*, MPH s.n. VI, 1962: 3, 24.

⁷³ O ślubie Władysława patrz przyp. 54; PRZYBYŁ 2015: 46-52.

⁷⁴ BARAŃSKI 2005: 287; *Chronica Polonorum*, IV 16, MPH s.n. XI, 1994: 161.

⁷⁵ *Chronica Polonorum*, IV 17, MPH s.n. XI, 1994: 163.

⁷⁶ Przybył 2002: 113.

⁷⁷ *Chronica Polonorum*, IV 19, MPH s.n. XI, 1994: 168-169.

⁷⁸ *Chronica Polonorum*, IV 19, MPH sn. XI, 1994: 168-169; BARAŃSKI 2005: 287-288.

⁷⁹ BARAŃSKI 2005: 288.

Pełki i wojewody krakowskiego Mikołaja, rządy w dzielnicy krakowskiej zostały powierzone małoletniemu synowi Kazimierza, Leszkowi, nad którym regencję miała sprawować jego matka, a wdowa po zmarłym Kazimierzu, Helena. Jak podaje Kadłubek, Mieszko rozgoryczony takim obrotem spraw organizuje w sojuszu z księciem raciborskim Mieszkiem, opolskim Jarosławem i kujawskim Bolesławem wyprawę wojenną w celu zbrojnego opanowania Krakowa⁸⁰. Do starcia armii wielkopolsko-kujawskiej z krakowską doszło 13 września 1195 roku nad rzeką Mozgawą w okolicach Jędrzejowa⁸¹. Bitwa ta została okupiona dużymi stratami po obu stronach. Ranny Mieszko załamany po śmierci syna Bolesława, księcia kujawskiego wycofał się do Wielkopolski. Po bitwie na tym samym miejscu doszło do zwycięskiego starcia spóźnionych wojsk opolsko-raciborskich z sandomierskimi posiłkami⁸².

Nierozstrzygnięta bitwa, okupiona dużymi stratami zmusiła Mieszka do zmiany sposobu opanowania władzy zwierzchniej w kraju. Książę wielkopolski widząc odsunięcie od władzy księżnej regentki Heleny przez możnych krakowskich postanowił osiągnąć władzę poprzez pertraktacje z matką Leszka. W zamian za dziedziczenie przez Leszka ziemi krakowskiej po śmierci Mieszka oraz zwrot Kujaw synom Kazimierza księżna wsparła starania księcia wielkopolskiego o Kraków⁸³. Dzięki zawartemu sojuszowi udało się Mieszkowi opanować Kraków w 1198 roku i po krótkim buncie biskupa Pełki i wojewody Mikołaja w 1199, w którym władał już do śmierci w 1202 roku⁸⁴.

Sposób osiągnięcia przez Mieszka władzy w Krakowie pod koniec jego życia pokazuje, do jak wielkiej zmiany politycznej w Polsce doszło w przeciągu niespełna 30 lat. Ten najwybitniejszy syn Krzywoustego obejmując władzę w Krakowie po śmierci brata Bolesława obejmował ją z racji prawnej przynależności jako niezaprzeczalny książę senior, natomiast niespełna trzy dekady później obejmował ją już dzięki wyborowi możnych. Uwidacznia to, jak wielkiego znaczenia, w wyniku rozbitcia dzielnicowego kraju, nabrało możnowładztwo poszczególnych dzielnic. Zaistniała sytuacja zmusiła dynastie rządzącą do podzielenia się swoją władzą z coraz bardziej ambitnym możnowładztwem, w wyniku czego możemy zaobserwować kształtowanie się dwóch różnych podejść książąt piastowskich do sprawowania władzy. Do jednego grona należeli książęta dążący do zachowania pełni władzy przez jedną osobę i ścisłej kontroli nad całym terytorium kraju (Mieszko Stary, Władysław Wygnaniec czy później Władysław Laskonogi)

⁸⁰ *Chronica Polonorum*, IV 22, MPH s.n. XI, 1994: 178.

⁸¹ *Chronica Polonorum*, IV 22, MPH s.n. XI, 1994: 179-180.

⁸² Dokładny opis bitwy: *Chronica Polonorum*, IV 22, MPH s.n. XI, 1994: 179-180.

⁸³ *Chronica Polonorum*, IV 25, 1961: 187.

⁸⁴ *Roczniki wielkopolskie*, MPH, s.n. VI, 1962: 24; przybył 2002: 120.

a do drugiego ci, którzy dopasowując się do zachodzących zmian politycznych możliwość sprawowania władzy widzieli jedynie w podzieleniu się nią z możliwymi (Kazimierz Sprawiedliwy, Bolesław Kędzierzawy). W XIII wieku się pojawić się miała także postawa „księcia dzielnic”, którego interesowało jedynie sprawowanie władzy w posiadanej dzielnicy bez wykazywania chęci wywierania wpływu na politykę ogólnopolską (Władysław Odonic). Te znaczne zmiany, jakie nastąpiły pod koniec XII wieku, stworzyły przesłanki konfliktu w Wielkopolsce, którego wybuch wpłynął na sytuację polityczną Polski w I połowie XIII wieku.

Spór kościelno – polityczny w Wielkopolsce (1206-1218)

Na przełomie wieku XII i XIII władcy dzielnic wielkopolskiej byli głównymi przeciwnikami książąt małopolskich do sprawowania władzy zwierzchniej nad innymi polskimi dzielnicami⁸⁵. Powstały w ostatnim dwudziestolecu XII wieku układ sił począł się zmieniać wraz ze śmiercią w 1202 roku ostatniego z synów Bolesława Krzywoustego – Mieszka zwanego Starym. Po odmowie przyjęcia tytułu księcia krakowskiego przez Leszka Białego na tron wielkoksiążęcy został powołany Władysław Laskonogi, jedyny żyjący syn Mieszka Starego⁸⁶. Rozległe władztwo księcia wielkopolskiego (władł Wielkopolską, dzielnicą krakowską i prawdopodobnie Kujawami⁸⁷) pozwalało mu na sprawowanie przewodniej roli wśród książąt piastowskich początku XIII wieku. Jednak zróżnicowane prawa do sprawowania władzy w poszczególnych dzielnicach⁸⁸ ograniczały jego możliwości wywierania wpływu politycznego na książąt pozostałych dzielnic polskich. Wraz ze śmiercią wojewody krakowskiego Mikołaja, Władysław utracił władzę w Krakowie na rzecz stryjecznego brata, Leszka Białego, ograniczając tym samym swoją domenę książęcą do Wielkopolski⁸⁹. W związku z osłabieniem pozycji Laskonogiego doszło do wybuchu w 1206 roku sporu polityczno-kościelnego w Wielkopolsce.

⁸⁵ O tron krakowski i władzę zwierzchnią nad resztą dzielnic piastowskich rywalizowali już ze sobą Mieszko Stary, książę wielkopolski i jego brat Kazimierz Sprawiedliwy, książę sandomierski. Rywalizacja ta trwała pomiędzy obiema liniami praktycznie aż do śmierci Władysława Laskonogiego, który był ostatnim z Piastów wielkopolskich pragnącym być księciem zwierzchnim Polski. Jego następcy w osobach Władysława Odonica i jego synów dzielnicę krakowską traktowali już jako księstwo dziedziczne w linii potomków Leszka Białego a swoje ambicje polityczne ograniczali do terytorium Wielkopolski i terenów przyległych. BARAŃSKI 2005: 309-314.

⁸⁶ *Chronica Polonorum*, IV 26, MPH s.n. XI, 1994: 191-192; *Kronika wielkopolska*, 2010: 138-141.

⁸⁷ PRZYBYŁ 2002: 119; PRZYBYŁ 2015: 60

⁸⁸ Władysław Laskonogi w dzielnicy wielkopolskiej sprawował władzę z racji dziedziczenia po ojcu natomiast na tron krakowski został wybrany z woli tamtejszego możnowładztwa – BARAŃSKI 2005: 310; inaczej twierdzi Maciej Przybył, który uznał, że w dzielnicy krakowskiej Władysław sprawował władzę także z racji dziedziczenia po Mieszku Starym – PRZYBYŁ 2015: 63-64.

⁸⁹ LABUDA 1971: 103-104; PRZYBYŁ 2015: 79; *Kronika wielkopolska*, 2010: 141.

sce, który zdominował ówczesną scenę polityczną Polski w pierwszych trzech dekadach XIII wieku.

Pierwszy etap konfliktu (1206-1208)

Głównymi antagonistami sporu byli książę wielkopolski Władysław Laskonogi, arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz oraz protegowany arcybiskupa, bratanek księcia Władysław Odonic. Pierwszą płaszczyzną zaistniałego sporu była polityka kościelna Laskonogiego, która utwierdzona tradycyjną kontrolą książąt nad Kościołem w Polsce starła się z programem reformatorskim arcybiskupa Kietlicza⁹⁰. Szereg reform arcybiskupich dotyczących między innymi sposobu obierania biskupa czy tzw. *ius spoli*⁹¹, miał na celu wyswobodzenie się Kościoła spod jurysdykcji książęcej oddając go pod kontrolę papieża. Poparcie działań arcybiskupich ze strony Stolicy Apostolskiej podniosło rangę tego sporu do poziomu ogólnokrajowego. Do obozu arcybiskupiego dołączył także bratanek księcia, Władysław Odonic, żądając wydzielenia osobnego księstwa złożonego z ziem, którymi zarządzał przed śmiercią jego ojciec, książę poznański Odon⁹².

Przyczyn wystąpienia Odon w tym czasie przeciwko stryjowi należy rozpatrywać w trzech aspektach. Pierwszym z nich było osłabienie pozycji Laskonogiego spowodowanej utratą tronu krakowskiego na rzecz Leszka Białego, w wyniku czego władztwo księcia wielkopolskiego ograniczyło się do terenów Wielkopolski. Kolejnym aspektem była rywalizacja pomiędzy stryjem a arcybiskupem o prerogatywy kościelne na terenie Wielkopolski. Władysław Odonic dołączając do obozu arcybiskupiego przeciwko księciu Władysławowi (dla rozróżnienia obu władców nazywanym przez historyków także Starym) zyskiwał wpływowego protektora w walce o wydzielenie patrymonium w postaci samego papieża w imieniu którego działał arcybiskup Kietlicz. Jednak znaczna część historyków za główny powód nagłego wystąpienia Odonica uznaje porozumienie

z 1205 roku pomiędzy Laskonogim a Henrykiem Brodatym, księciem śląskim, na podstawie którego Władysław Laskonogi otrzymał od Henryka Brodatego zie-

⁹⁰ Dokładny opis przyczyn sporu na tle reformy kościelnej oraz motywacji arcybiskupa znajdziemy w – ABRAHAM 1895: 280-329; PRZYBYŁ 2015: 86-96; PELCZAR 2013: 86-87; PLISIECKI 2000: 431-446.

⁹¹ *Ius spoli* – w średniowieczu, prawo monarchy do majątku ruchomego po zmarłych duchownych [<https://sjp.pwn.pl/slowniki/ius%20spoli.html>].

⁹² O zasięgu terenów którymi władał ojciec Władysława, Odon – FELIKS 1989: 195-200; próby identyfikacji dziedzictwa Odonica podjął się także PELCZAR 2013: 44-78.

mię lubuską z Lubuszem a Henryk Brodaty ziemię kaliską z Kaliszem⁹³. Kwestią sporną jest zasięg terenów, jakimi władał Odon i których z racji dziedziczenia domagał się jego syn Władysław, jeżeli jednak przyjmiemy, że obejmowały one swoim zasięgiem ziemię kaliską, to wystąpienie Odonica przeciw stryjowi należy traktować jako próbę obrony należnego mu patrymonium⁹⁴.

Oponenci księcia wielkopolskiego szukali poparcia w części możnowładztwa tej dzielnicy, która była niezadowolona z twardości rządów Laskonogiego⁹⁵, jednak poparcie dla księcia ze strony biskupa poznańskiego Arnolda oraz znacznej części rodów wielkopolskich zmusiło Odonica i arcybiskupa do ucieczki z Wielkopolski. Pierwszy z nich znalazł schronienie na dworze wrocławskim Henryka Brodatego, a drugi rzucając kłutwę na Laskonogiego udał się do Rzymu szukając poparcia papieża Innocentego III⁹⁶. Książę śląski udzielając schronienia młodszemu księciu z linii wielkopolskiej, a później także arcybiskupowi starał się utrzymać jak najlepsze stosunki z obiema stronami konfliktu. W tym celu podjął się roli mediatora zapraszając skonfliktowane strony w 1208 roku do Głogowa na uroczystość chrztu świętego swego syna.

Zjazd w Głogowie

Dzięki dokumentom wystawionym w tym czasie przez Władysława Odonica dowiadujemy się, że w tej uroczystości wzięły udział następujące osoby: wystawca dokumentów Władysław Odonic, Henryk Brodaty wraz z rodziną, Władysław Laskonogi z żoną Łucją rugijską, arcybiskup Henryk Kietlicz, biskup poznański Arnold, biskup wrocławski Wawrzyniec, biskup lubuski Wawrzyniec, opat lubiąski Gunter oraz możni towarzyszący swoim władcom⁹⁷.

Według Władysława Abrahama⁹⁸ doszło w tym czasie do porozumienia się stron konfliktu w wyniku których arcybiskup zdejmując ekskomunikę z Władysława Starego i jego stronników uzyskał zgodę księcia wielkopolskiego na powrót

⁹³ Kwestię zamiany ziem lubuskiej z kaliską jako pierwszy rozważył ABRAM 1895: 307; natomiast M. Przybył uznał, że doszło jedynie do wymiany grodów Lubusza i Kalisza bez ziem przyległych – PRZYBYŁ 2015: 101-102.

⁹⁴ Za przynależnością ziemi kaliskiej do ojcowizny Odonica opowiedział się ostatnio – PELCZAR 2013: 74-76; inaczej W. Feliks i W. Baran- Kozłowski, którzy twierdzą, że na ojcowiznę Władysława Odonica składały się ziemia przemęcka oraz ziemia poznańska – FELIKS 1989: 197; BARAN-KOZŁOWSKI 2001: 82.

⁹⁵ Twardość rządów jako powód buntu części możnowładztwa w Wielkopolsce przeciw Laskonogiemu podał – LABUDA 1995: 288.

⁹⁶ ABRAHAM 1895: 293-296; na podstawie *Kodeks dyplomatyczny Śląska*, t. II, nr 122, wyd. K. Maleczyński, A. Skowrońska, Wrocław 1959 - ZIENTARA 1997: 175-176.

⁹⁷ KDW, t. I, nr 64, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=20061>.

⁹⁸ ABRAHAM 1895: 306-308.

do archidiecezji gnieźnieńskiej, a Odonic, za zgodą księcia Władysława, otrzymał od Henryka Brodatego ziemię kaliską (stąd Odonic w wystawionym dokumencie używa tytułu „dux de Kalis”). Ciekawy pogląd na to wydarzenie wyraził także Adam Kłodziński⁹⁹, który rozpatrując je jedynie pod kątem walki Odonica z Laskonogim stwierdził, że celem zjazdu było uregulowanie sporu książąt wielkopolskich pod auspicjami księcia śląskiego i zgromadzonego tam duchowieństwa w wyniku którego Władysław Odonic objął we władanie ziemię kaliską. Do teorii Władysława Abrahama odniósł się także S. Zachorowski¹⁰⁰, który uznał, że obok porozumienia między arcybiskupem i księciem wielkopolskim doszło także do objęcia rządów, za zgodą Laskonogiego, przez Odonica w ziemi kaliskiej i zdobytej przez niego wcześniej ziemi przemęckiej. Do rozważań na temat zjazdu głogowskiego odniósł się także Wojciech Baran-Kozłowski¹⁰¹, który uznał, że Władysław Odonic oprócz posiadanej wcześniej ziemi przemęckiej otrzymał od Henryka Brodatego Kalisz z zastrzeżeniem jego zwrotu w przypadku odzyskania od Laskonogiego reszty ziem należących do jego patrymonium.

Ostatnio Sławomir Pelczar¹⁰² powołując się na dokumenty wystawione podczas tego zjazdu przez Władysława Odonica stwierdził, że władał on w tym czasie ziemią przemęcką - gdyż nadania przez niego poczynione dotyczyły posiadłości znajdujących się na tym terenie, a obecność Laskonogiego, który występuje jako pierwszy świadek na wydanych dokumentach oznacza potwierdzenie przez tegoż księcia stanu posiadania bratanka – a także podarowaną mu przez Henryka Brodatego ziemią kaliską. Pelczar stwierdził, że poczynione przez Odonica nadania miały na celu umocnienie jego władzy w ziemi przemęckiej, a także odwdziczenie się arcybiskupowi za jego poparcie w sporze ze stryjem. Interesujący pogląd na temat zjazdu głogowskiego podał Maciej Przybył¹⁰³, który skupił się na obecności podczas zjazdu tych dostojników kościelnych, którzy będąc w konflikcie z arcybiskupem nie pojawili się na synodzie w Krakowie w 1206 roku. Według tego historyka zjazd w Głogowie był nie tylko pojednaniem sklóconych z Laskonogim stron, ale także pogodzeniem arcybiskupa Kietlicza ze skonfliktowanymi z nim dostojnikami kościelnymi.

Tak postawiony pogląd zwraca uwagę na rolę, jaką w ówczesnej Polsce pełnił książę Henryk Brodaty, gdyż w takich okolicznościach stał się nie tylko mediatorem w konflikcie wielkopolskim, ale także wspomógł osiągnięcie porozumienia pomiędzy dostojnikami Kościoła w Polsce. W wyniku tego Henryk nie

⁹⁹ KŁODZIŃSKI 1900: 118.

¹⁰⁰ ZACHOROWSKI 1921: 115.

¹⁰¹ BARAN-KOZŁOWSKI 2001: 132-133.

¹⁰² PELCZAR 2013: 102-103.

¹⁰³ PRZYBYŁ 2015: 113.

tylko wzmocnił swoje stosunki z Władysławem Laskonogim, ale także stał się jednym z głównych filarów obozu arcybiskupiego. Jeżeli rozważymy to w kategoriach wydanej w 1210 roku bulli Innocentego III traktującej o przywróceniu w Polsce pod groźbą ekskomunikacji zasady senioratu, do której wydania książę śląski miał się znacznie przyczynić¹⁰⁴ oraz odseparowania własnej dzielnicy od ziem Laskonogiego – głównego rywala do tronu krakowskiego po ewentualnej acz prawdopodobnej, bliskiej śmierci najstarszego Piasta, Mieszka Płatoniego – poprzez uzyskanie na zjeździe nabytki terytorialne Odonica stawiało Henryka Brodatego na miejscu największego wygranego zjazdu w Głogowie.

W przypadku przywrócenia w Polsce zasady senioratu poparcie arcybiskupa Kietlicza wdzięcznego za pomoc w zażegnaniu konfliktu z księciem wielkopolskim i zbuntowanymi biskupami oraz współpraca z buntowniczym Władysławem Odonicem stawiała Henryka w o wiele lepszej pozycji w walce o tron krakowski niż jego ewentualnych konkurentów: Władysława Laskonogiego i Leszka Białego, gdyż ten pierwszy bez przychylności arcybiskupa musiałby się zmagać z pretensjami bratanka do dzielnicy poznańskiej¹⁰⁵ a książę Leszek w związku z obowiązującym systemem prawnym nie mógłby objąć tronu krakowskiego bez narażania się na ekskomunikę ze strony papieża gwarantującego stałość wprowadzonego systemu. W takim wypadku możemy przychylić się do teorii Benedykta Zientary¹⁰⁶, który uznał że Henryk już podczas wymiany ziem lubuskiej i kaliskiej mógł zacząć wprowadzać w życie swój plan zdobycia Krakowa. Podsumowując, zjazd w Głogowie nie rozwiązał konfliktu wielkopolskiego a jedynie, przy wzroście pozycji księcia śląskiego, odłożył jego rozwój w czasie.

Czasy stabilizacji. Zjazd w Borzykowej

Względna stabilizacja pozwoliła stronom konfliktu na zawiązywanie sojuszy mających wzmocnić pozycję każdej ze stron. W takiej to sytuacji zaczęły powstawać dwa główne stronnictwa polityczne książąt. Pierwsze z nich charakteryzowało się chęcią przywrócenia zasady senioratu w Polsce, przeciwstawieniu się reformom kościelnym uderzającym w ich pozycję oraz zawłaszczeniu mandatu sprawowania władzy w kraju do własnego grona. Należeli do niego: książę wielkopolski Władysław Laskonogi, książę opolsko-raciborski Mieszko Płatonogi oraz biskupi przeciwni reformom kościelnym. Do drugiego stronnictwa należeli: książę kaliski Władysław Odonic, książę krakowsko-sandomierski Leszek Biały, książę

¹⁰⁴ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, nr 6, <https://polona.pl/item/kodeks-dyplomatyczny-malopolski-t-1-1178-1386,NzH1MTQ2/15/#info:metadata>.

¹⁰⁵ O przynależności ziemi poznańskiej do ojcowizny Władysława Odonica patrz przypis 94.

¹⁰⁶ ZIENTARA 1997: 175.

mazowiecki Konrad oraz arcybiskup Henryk Kietlicz i dostojnicy kościelni popierający reformę Kościoła polskiego. Pragnęli oni, w oparciu o Kościół, obrony swoich domen książęcych przed zaborczymi planami seniorów i ewentualnego ich rozszerzenia, partycypacji w rządach ogólnopolskich oraz przeprowadzenia reformy Kościoła w Polsce. Pozycję neutralną w tym sporze zachował książę śląski Henryk Brodaty, który starając się zachować jak najlepsze stosunki z oboma stronictwami pragnął osiągnąć swoje cele polityczne¹⁰⁷.

Pierwszym sprawdzianem dla zawiązanych sojuszy była wydana 9 czerwca 1210 bulla papieża Innocentego III - *Significavit nobis* przywracająca w Polsce zasadę senioratu¹⁰⁸. Wymierzona została w głównej mierze przeciwko Leszkowi Białemu zasiadającemu na tronie krakowskim. Wywołała ona tym samym duże zaskoczenie, ponieważ książę krakowski w momencie wydania tej bulli znajdował się od 1207 roku pod opieką protekcyjną papieża¹⁰⁹. Jak możemy dowiedzieć się z treści dokumentu został on wydany z powodu interwencji dyplomatycznej bliżej nieokreślonego księcia śląskiego (*dux Zlesie*). Niektórzy historycy postać tego księcia utożsamiają z Mieszkiem Płatonogim, który w wyniku wydania bulli osiągnął największe korzyści polityczne z niej płynące¹¹⁰. Jednak, jak zauważył Benedykt Zientara, w tamtym czasie tytułu księcia śląskiego używał jedynie władca Dolnego Śląska, a książęta opolsko-raciborscy poczęli używać tego tytułu dopiero w XIV wieku¹¹¹. Z tej racji należałoby owego tajemniczego księcia śląskiego utożsamiać z Henrykiem Brodatym. Prawdopodobnie doszło nieznacznie wcześniej do porozumienia politycznego Mieszka Płatonogiego ze swoim bratankiem w celu podjęcia takich starań w Stolicy Apostolskiej, w wyniku których Henryk mógł dziedziczyć tron krakowski po sędziwym stryju w przypadku jego śmierci¹¹². Inicjatywa ta mogła cieszyć się także poparciem Władysława Laskonogiego, dla którego osłabienie koalicji juniorów (w szczególności Leszka Białego z którym wcześniej rywalizował o Kraków, ale także swojego bratanka i arcybiskupa Kietlicza współpracujących z księciem krakowskim) dawało mu czas na zebranie odpowied-

¹⁰⁷ BARAŃSKI 2005: 303-304.

¹⁰⁸ KDM, t. 1, nr 6.

¹⁰⁹ KDM, t. 1, nr 5. Według Władysława Dziewulskiego starania księcia śląskiego w wydaniu bulli papieskiej miał poprzeć król węgierski Andrzej II, który osłabiając pozycję Leszka Białego, udaremniał ewentualną interwencję Leszka na Rusi halickiej – DZIEWULSKI 1969: 164; Wywód ten uznał za prawdopodobny ZIENTARA 1997: 178.

¹¹⁰ HORWAT 1995: 207 i następne; MALECZYŃSKI 1960: 338. Z kolei Edward Rymar uznał, że Mieszko Płatonogi zmarł już w 1206 roku więc wystawcą dokumentu mógł być wyłącznie Henryk Brodaty – RYMAR 1999: 7-26.

¹¹¹ ZIENTARA 1997: 177.

¹¹² GRODECKI 1933: 196-198.

nich sił i środków do zakończenia sporu wielkopolskiego z Odonicem i arcybiskupem¹¹³.

Zaskoczony tą sytuacją obóz arcybiskupi postanowił zwołać w lipcu 1210 roku zjazd książąt i dostojników kościelnych do Borzykowej w celu podjęcia działań wyjaśniających zaistniałą sytuację. Dzięki wydanym w tym czasie dokumentom fundacyjnym Władysława Odonica dla klasztoru w Wierzchujach dowiadujemy się, że obecnymi na zjeździe obok dostojników kościelnych byli: książę kaliski Władysław, książę krakowsko-sandomierski Leszek, książę mazowiecki Konrad oraz książę śląski Henryk¹¹⁴. Interesująca jest obecność na tym zjeździe Henryka Brodatego, ponieważ będąc jednym z popleczników przywrócenia w Polsce zasady senioratu pojawił się na zjeździe starającym się zaradzić powstałej sytuacji polityczno-prawnej. Badania historyków nad tym wydarzeniem doprowadziły ich do trzech głównych wniosków: 1) Henryk Brodaty nie był uwikłany w intrygę związaną z wydaniem bulli papieskiej, przez co sam był zainteresowany wyjaśnieniem tej sytuacji, 2) starając się utrzymać jak najlepsze stosunki z obozem arcybiskupim przybył na zjazd w celu sprawdzenia reakcji stronnictwa juniorów na wydaną bullę, jednocześnie współpracując potajemnie z obozem seniorów, 3) książę śląski będąc głównym sprawcą wydania bulli został wezwany przed oblicze arcybiskupa w celu wyjaśnienia swoich działań i uniemożliwienia mu zdobycia Krakowa podczas nieobecności Leszka Białego.

Za poglądem, że Henryk Brodaty nie miał nic wspólnego z wydaną bullą papieską opowiedzieli się Maciej Przybył i Sławomir Pelczar. Uznali oni, że cała inicjatywa w tej sprawie leżała po stronie Mieszka Płatonogiego i współpracującego z nim Władysława Laskonogiego¹¹⁵. Innego zdania jest Benedykt Zientara, który uznał, że Henryk Brodaty wspólnie ze starszymi książętami współpracował w sprawie przywrócenia senioratu a jego brak zaangażowania w wystawienie przywileju dla Kościoła (mającego na celu przekonanie papieża do zmiany decyzji¹¹⁶) świadczy o chęci utrzymania nowo wprowadzonego ładu prawnego¹¹⁷. Ciekawą teorię na temat zjazdu w Borzykowej wysunął także Wojciech Baran-Kozłowski, który uznał, że Henryk Brodaty został zaproszony na zjazd książąt w celu wyjaśnienia swoich działań związanych z wprowadzeniem bulli, a w wyni-

¹¹³ O wsparciu przez Laskonogiego inicjatywy zdobycia Krakowa przez Mieszka Płatonogiego – ABRAHAM 1895: 308; ZACHOROWSKI 1921: 117.

¹¹⁴ KDW, t. 1, nr 66.

¹¹⁵ Swoją wywód popierają brakiem tychże książąt na zjeździe w Borzykowej co ich zdaniem oznaczało współpracę w wydaniu bulli papieskiej – PELCZAR 2013: 144; PRZYBYŁ 2015: 120-121.

¹¹⁶ BARAŃSKI 2005: 304.

¹¹⁷ ZIENTARA 1997: 178.

ku nacisku politycznego arcybiskupa i książąt juniorów miał się zrzec starań o dzielnicę krakowską¹¹⁸.

Prawdopodobnym jest, że synowie Kazimierza Sprawiedliwego zaniepokojeni zaistniałą sytuacją polityczną postanowili stworzyć stronnictwo oparte o wpływowego arcybiskupa Kietlicza przeciwko Władysławowi Laskonogiemu i Mieszkowi Płatonogiemu. Zakładając, że uważali Henryka Brodatego za postać niezwiązaną z wydaniem papieskiej bulli mogli zaproponować jemu, a także Władysławowi Odonicowi stworzenie sojuszu, który uderzałby w seniorów (księcia wielkopolskiego i księcia opolsko-raciborskiego) i zapewniał bezpieczeństwo polityczne wszystkim członkom sojuszu: Leszkowi Białemu i Konradowi mazowieckiemu spokój w sprawowaniu władzy na posiadanych przez nich terenach dawnej dzielnicy senioralnej, a Władysławowi Odonicowi przeciwdziałanie wzmocnieniu się pozycji stryja, który dziedzicząc po Mieszku Płatonogim tron krakowski stałby się zbyt mocnym przeciwnikiem dla księcia kaliskiego, co mogłoby skutkować rewizją korzystnych dla Odonica postanowień zjazdu w Głogowie. Przyłączenie się do tego sojuszu księcia wrocławskiego dawało poczucie bezpieczeństwa zarówno Odonicowi w przypadku konfliktu ze stryjem (Henryk Brodaty w świetle prawa nadal był właścicielem ziemi kaliskiej, której mógłby zażądać od Odonica będąc w sojuszu z Laskonogim) jak i księciu małopolskiemu, który dzięki niemu mógłby wywierać nacisk na posiadłości Mieszka Płatonogiego na Śląsku. Taki sojusz opłacałby się Henrykowi Brodatemu jedynie w założeniu, że nie współpracując ze stryjem faktycznie obawiałby się wzmocnienia jego pozycji.

Decyzją zgromadzonych na zjeździe książąt, arcybiskup Kietlicz miał udać się do Rzymu z misją wyjaśnienia sytuacji i próby wpłynięcia na papieża w celu zmiany krzywdzącej młodych Piastów decyzji głowy Kościoła¹¹⁹. W tym celu został wydany także przywilej dla Kościoła przez Władysława Odonica, Leszka Białego i jego brata Konrada, który nadawał dobrom kościelnym znajdującym się w ich dzielnicach niezależność sądową, wolność od ciężarów prawa książęcego oraz zezwalał na zniesienie tzw. *ius spolii* przy zastrzeżeniu prawa książąt do majątku ruchomego po zmarłym biskupie gdyby ten nie pozostawił po sobie testamentu¹²⁰. Przywilej ten miał nie tylko skłonić papieża do zmiany decyzji ale także był

¹¹⁸ BARAN-KOZŁOWSKI 2001: 142, 145.

¹¹⁹ PELCZAR 2013: 146.

¹²⁰ KDW, t. 1, nr 70. Na podstawie przekazu Jana Długosza i analogicznych przywilejów z innych krajów (wystawionych w tym samym czasie co borzykowski) Władysław Abraham dokonał ustalenia zakresu przyznanych przez książęta zwolnień na rzecz dóbr kościelnych – ABRAHAM 1895: 311-312; BARAN-KOZŁOWSKI 2001: 147; FAŁKA 1969: 105.

on staraniem się księcia kaliskiego o uzyskanie opieki papieskiej dla siebie i terenów którymi władał¹²¹.

W tym miejscu warto zauważyć, że obecny na zjeździe książę Henryk Brodaty nie przyłączył się do wystawienia immunitetu dla Kościoła, co może być równoznaczne z tym, że nie chciał się opowiadać ostatecznie po stronie arcybiskupa i książąt juniorów starając się zachować możliwość współpracy z obozem seniorów, jak i mogło oznaczać, że biorąc udział w intrydze związanej z wydaniem bulli papieskiej nie chciał się przyczyniać do zmiany korzystnej dla niego sytuacji politycznej w Polsce¹²².

W międzyczasie, prawdopodobnie podczas trwania zjazdu w Borzykowej Mieszko Płatonogi zajął Kraków i władał nim aż do swojej śmierci – 16 maja 1211 roku¹²³. Po nim władzę w Krakowie ponownie przejął Leszek Biały¹²⁴. Zastanawiające jest, dlaczego o przejęcie miasta nie pokusił się ani Władysław Laskonogi, ani Henryk Brodaty, najstarsi Piastowie po Mieszku Płatonogim. Aby odpowiedzieć na to pytanie, należy bliżej przyjrzeć się pobytowi arcybiskupa Kietlicza w Rzymie oraz wydarzeniom politycznym w kraju. Otóż w styczniu 1211 roku zmarł biskup poznański Arnold¹²⁵. Kapituła poznańska początkowo na stolec biskupi powołała Filipa z rodu Wieniawów¹²⁶, jednak po jego śmierci (prawdopodobnie w marcu 1211 roku) biskupem został wybrany Paweł, kanonik kapituły poznańskiej¹²⁷. Nowo obrany biskup jest uznawany przez większość historyków jako bliski współpracownik Henryka Brodatego i Władysława Laskonogiego¹²⁸, przez co uznaje się, że książę Laskonogi miał znaczący wpływ na wybór biskupa bez bezpośredniej ingerencji w obrady kapituły poznańskiej¹²⁹. Powstały w ten sposób spór w kapitule poznańskiej próbowano rozwiązać za pomocą arbitrażu arcybiskupa Henryka Kietlicza, jednak nie doszedł on do skutku z powodu pobytu arcybiskupa w Rzymie¹³⁰.

¹²¹ PELCZAR 2013: 145; BARAN-KOZŁOWSKI 2001: 147-148.

¹²² ZIENTARA 1997: 178.

¹²³ Datę śmierci Mieszka Płatonogiego podaje JASIŃSKI 1973: 52.

¹²⁴ BARAŃSKI 2005: 304.

¹²⁵ PRZYBYŁ 2015: 130.

¹²⁶ Za Janem Długoszem PRZYBYŁ 2015: 130.

¹²⁷ BARAN-KOZŁOWSKI 2001: 101-109; BARAN-KOZŁOWSKI 2005: 155-163; MACIEJEWSKI 2003: 46-70.

¹²⁸ O związkach Pawła z dworem śląskim i wielkopolskim – PRZYBYŁ 2015: 132; ZIENTARA 1997: 234-235. O misji Pawła w organizacji zjazdu głogowskiego – BARAN-KOZŁOWSKI 2005: 150, 159; PELCZAR 2013: 102.

¹²⁹ O powiązaniu kanonika Pawła z ekskomunikowanym Władysławem Laskonogim i wpływie księcia na wybór biskupa – PELCZAR 2013: 102-103; KDW, t.1, nr 74; ZACHOROWSKI 1921: 131-132.

¹³⁰ PRZYBYŁ 2015: 133-134.

Związany z postanowieniami borzykowskimi pobyt Kietlicza w Rzymie trwał prawdopodobnie od końca marca do maja¹³¹. W tym czasie kancelaria papieaska wydała szereg dokumentów dotyczących spraw związanych z wydarzeniami politycznymi w naszym kraju. Na samym początku papież Innocenty III zatwierdził przywilej borzykowski książąt juniorów zatwierdzając go z lekkimi zmianami bullą z 21 kwietnia 1211 roku¹³². Kolejny dokument pochodzi z 30 kwietnia i dotyczy powołania sądu rozjemczego, który miał rozpatrzyć sprawę skargi arcybiskupa na księcia wielkopolskiego, Władysława Laskonogiego¹³³. Niektórzy historycy w związku z tym uznali, że książę ten został ponownie wyklęty przez Kietlicza a powołany sąd miał służyć rozwiązaniu danej sytuacji¹³⁴. Kolejnym dokumentem wydanym w tym czasie była bulla protekcyjna dla księcia kaliskiego, Władysława Odonica wydana 13 maja 1211, w której książę oraz jego obecne jak i przyszłe nabytki terytorialne zostały objęte opieką papieaską za niewielką opłatę 4 grzywien co trzy lata¹³⁵. Według szerokiej opinii historyków arcybiskup uzyskał także zapewnienie wycofania bulli z 9 czerwca 1210 roku o przywróceniu w Polsce zasady senioratu¹³⁶.

Jak możemy zauważyć, działania arcybiskupa podejmowane w Rzymie przyniosły ogromny sukces dla obozu książąt juniorów. Nie tylko udało się arcybiskupowi wycofać szkodzącą jego stronnikom bullę *Significavit nobis*, ale także objąć opieką papieaską księcia kaliskiego, głównego sprzymierzeńca Kietlicza w walce z Laskonogim w Wielkopolsce. Jednak kluczowy jest tutaj wpływ owych decyzji papieaskich na brak zaangażowania w zdobyciu Krakowa przez księcia wielkopolskiego.

Jak twierdzi Maciej Przybył¹³⁷ pod koniec maja 1211 roku doszło do spotkania Władysława Laskonogiego z legatami papieaskimi mającymi na celu załago-

¹³¹ Sławomir Pelczar podał jakoby arcybiskup przebywał w Rzymie od kwietnia do maja 1211 roku – PELCZAR 2013: 147. Natomiast Maciej Przybył przesunął datę początkową pobytu Kietlicza w Stolicy Apostolskiej na marzec 1211 – PRZYBYŁ 2015: 129. Obaj historycy swoje szacunki oparli o dokumenty z kancelarii papieaskiej dotyczące spraw polskich wydanych pomiędzy 21 kwietnia a 13 maja 1211 roku – KDW, t. 1, nr 70-72.

¹³² KDW, t. 1, nr 70.

¹³³ KDW, t. 1, nr 71.

¹³⁴ Do takiego wniosku doszedł Józef Umiński. UMIŃSKI 1926: 74-77. Innego zdania jest Wojciech Baran-Kozłowski, który powołanie sądu rozjemczego połączył z ostatecznym rozwiązaniem konfliktu z 1206 roku sprzeciwiając się teorii o ponownym konflikcie między arcybiskupem a księciem gnieźnieńskim. BARAN-KOZŁOWSKI 2005: 148-150.

¹³⁵ KDW, t. 1, nr 72, PELCZAR 2013: 147-148; UMIŃSKI 1926: 82; BARAN-KOZŁOWSKI 2005: 148.

¹³⁶ O ustnym odwołaniu bulli *Significavit nobis* lub o ponownym powołaniu na tron krakowski Leszka Białego piszą – ABRAHAM 1895: 313; UMIŃSKI 1926: 84; PELCZAR 2013: 149; PRZYBYŁ 2015: 130; GRODECKI 1933: 200.

¹³⁷ PRZYBYŁ 2015: 136.

dzić odnowiony spór pomiędzy księciem a arcybiskupem, na którym obecny miał być także Henryk Brodaty. Prawdopodobnie książę będąc pod ekskomuniką zajmując zbrojnie Kraków nie mógł się powoływać na przywróconą zasadę senioratu, gdyż będąc potępionym był taktowany jako *persona non grata* w ówczesnej Polsce. W takim razie prawdopodobnie czekał on do rozwiązania sporu z arcybiskupem i przywrócenia go na łono Kościoła. W tym celu książę podjął szereg działań politycznych mających ukazać go w jak najlepszym świetle starając się zrzucić winę za odnowiony konflikt na arcybiskupa. Otóż Laskonogi dozwolił na kanoniczny wybór biskupa poznańskiego (był to drugi taki wybór po elekcji krakowskiej w 1207 roku) stawiając się w roli sprzymierzeńca reform kościelnych¹³⁸. Jednak, jak dowodzi za Stanisławem Zachorowskim Maciej Przybył¹³⁹, decyzja ta była jedynie częścią zręcznej polityki księcia wymierzonej przeciwko arcybiskupowi i zagrażającej Laskonogiemu koalicji książąt juniorów. Pod pretekstem legalnego wyboru biskupa książę miał wpłynąć na wybór swojego stronnika, który będzie jego oparciem w konflikcie z arcybiskupem¹⁴⁰.

Podczas spotkania z legatami papieskimi Laskonogi miał dokonać także zniesienia ceł dla klasztoru w Lubiążu co miało także ukazać wysłannikom papieża pokojowe nastawienie księcia wobec arcybiskupa¹⁴¹. Niewątpliwym zwycięstwem księcia wielkopolskiego było uznanie przez papieża wyboru Pawła na biskupa poznańskiego za legalny pomimo sprzeciwu samego arcybiskupa Kietlicza¹⁴². Jednak czas, jaki musiał Laskonogi poświęcić na załagodzenie sporu z arcybiskupem w oczach papieża, pozwolił Leszkowi Białemu na ponowne objęcie władzy w Krakowie, która trwała prawie nieprzerwanie do 1227 roku¹⁴³.

¹³⁸ ABRAHAM 1895: 315.

¹³⁹ PRZYBYŁ 2015: 133.

¹⁴⁰ PRZYBYŁ 2015: 134.

¹⁴¹ PRZYBYŁ 2015: 136.

¹⁴² KDW, t. 1, nr 74.

¹⁴³ W sierpniu 1225 roku chwilowo władzę w Krakowie objął Henryk Brodaty. W literaturze historycznej przyjmuje się, że dokonał ataku na Kraków w wyniku spisku rodu Świebodziców – Gryfitów przeciwko Leszkowi Białemu. Do sporu pomiędzy księciem krakowskim a wymienionym rodem miało dojść w wyniku rzekomego niedopilnowania obowiązków przez członków tego rodu podczas służby w tzw. „stróży” granicznej, która miała zabezpieczać tereny przygraniczne z Prusami. W wyniku tego Leszek Biały miał odsunąć od władzy część jego przedstawicieli w wyniku czego mieli oni zawrzeć sojusz z księciem śląskim i ofiarować mu władzę w Krakowie. Jak twierdzi Julia Tazbirowa, Henryk Brodaty miał dokonać ataku na Kraków z powodu zawarcia przez Leszka Białego i Władysława Laskonogiego układu o przetrwanie, który miał ograniczać jego szansę na objęcie rządów zwierzchnich w Polsce. Jednak jak udowodnił Benedykt Zientara brak potomstwa w tamtym czasie przez obu władców dawał nadzieję Henrykowi na objęcie rządów zwierzchnich po ich śmierci w wyniku czego według Zientary motywacje księcia śląskiego były inne – TAZBIROWA 1966: 207; ZIENTARA przypis 66, 1997: 243.

Kwestię bezczynności Henryka Brodatego w momencie opustoszenia tronu krakowskiego po śmierci Mieszka Płatonogiego jest wyjaśnić znacznie łatwiej. Jak dowodzi Benedykt Zientara, Henryk szykował już wyprawę mającą na celu opanowanie Krakowa, jednak zdobycie Lubusza w 1209 roku przez margrabię Dolnych Łużyc, Konrada zmusiło Henryka do zmiany decyzji¹⁴⁴. Książę widząc problemy wewnętrzne Władysława Laskonogiego (władającego w tym czasie ziemią lubuską), które uniemożliwiały mu odbicie tej kluczowej dla Polski ziemi¹⁴⁵, postanowił własnymi siłami odebrać margrabiemu ziemię lubuską¹⁴⁶. Jak możemy zauważyć, działania koalicji juniorów oraz zbieg okoliczności uniemożliwił zarówno Władysławowi Laskonogiemu, jak i Henrykowi Brodatemu przejęcie Krakowa w majestacie prawa pomimo tak dobrze zorganizowanej intrygi politycznej z 1210 roku.

Interesującą kwestią są także działania podjęte przez Władysława Odonica w związku z podejrzeniem o współdziałanie Henryka Brodatego z Władysławem Laskonogim. W interesie tego księcia pozostawało utrzymanie neutralności stosunków pomiędzy oboma książętami. W tym celu pod koniec czerwca, w obecności wojskiego wrocławskiego Dobrogosta, nadał wieś Mechlin klasztorowi Panny Marii na Piasku we Wrocławiu¹⁴⁷. Jak podaje Józef Umiński, wydanie tego dokumentu zostało dokonane z polecenia samego arcybiskupa w celu zjednania sobie przychylności Henryka Brodatego¹⁴⁸. Miało to na celu utrzymanie księcia wrocławskiego w obozie arcybiskupim oraz zapobiegało ewentualnym pretensjom Henryka do ziemi kaliskiej, której był z mocy prawa władcą.

Okres, który nastąpił po wydarzeniach lat 1210-1211 charakteryzował się względnym spokojem. Władzę po zmarłym Mieszku Płatonogim w księstwie opolsko-raciborskim przejął jego syn Kazimierz¹⁴⁹. Henryk Brodaty oprócz wcześniej posiadanych ziem rozciągnął swoje władztwo także nad ziemią lubuską i częścią Łużyc¹⁵⁰. Synowie Kazimierza Sprawiedliwego władali na terenach wcześniej posiadanych, tj. Leszek w Krakowie i Sandomierzu a Konrad na Mazowszu¹⁵¹. Nato-

¹⁴⁴ ZIENTARA 1997: 179.

¹⁴⁵ O grodzie Lubusz jako kluczu do kraju - za *Vita S. Hedwigis*, MPH IV, Warszawa 1961: 571 - ZIENTARA 1997: 179.

¹⁴⁶ O pretensjach władców niemieckich do Lubusza - ZIENTARA 1997: 184-185. O zajęciu przez Henryka Brodatego Lubusza i Gubina aż do 1218 roku - GRODECKI 1933: 195.

¹⁴⁷ KDW, t. 1, nr 73; PELCZAR 2013: 151.

¹⁴⁸ UMIŃSKI 1926: 93; BARAN-KOZŁOWSKI 2005: 164-165.

¹⁴⁹ JASIŃSKI 1977: 17.

¹⁵⁰ ZIENTARA 1997: 185; KDW, t. 1, nr 95.

¹⁵¹ *Kronika wielkopolska* 2010: 143.

miast w Wielkopolsce prawdopodobnie zostało utrzymane status quo z czasów zjazdu w Głogowie¹⁵².

Ostatni etap sporu (1215-1218)

Ponowne odsunięcie rozwiązania konfliktu wielkopolskiego w czasie pozwoliło obu stronom na określenie planu działań na najbliższe lata. Władysław Laskonogi zyskiwał silnego sojusznika w postaci biskupa poznańskiego Pawła, który wspierał go w sporze z arcybiskupem, a także otwierał mu możliwość nawiązania sojuszu z księciem śląskim, Henrykiem Brodatym. Natomiast obóz arcybiskupi w Wielkopolsce starał się konsekwentnie wzmacniać swoją pozycję w oparciu o Stolicę Apostolską. Wydany 19 kwietnia 1213 roku przez papieża list konwokacyjny wzywający wszystkich dostojników kościelnych oraz monarchów chrześcijańskich do przybycia na sobór powszechny w Lateranie, zaplanowany na 1 listopada 1215 roku¹⁵³, rozpoczął przygotowania arcybiskupa Kietlicza i stronnictwa juniorów do wzmocnienia swojej pozycji względem Władysława Laskonogiego.

W tym celu został zwołany do Wolborza synod prowincjonalny na który oprócz hierarchów kościelnych zostali także zaproszeni książęta popierający swoją polityką arcybiskupa Henryka Kietlicza¹⁵⁴. Odbył się on najprawdopodobniej na początku roku 1215¹⁵⁵ i podczas jego trwania wybrano delegację kościelną, która na czele z arcybiskupem Kietliczem miała się udać na obrady synodalne do Rzymu¹⁵⁶. Arcybiskup korzystając także z obecności młodszych książąt tj.: Leszka Białego, jego brata Konrada, Władysława Odonica oraz Kazimierza opolskiego, prawdopodobnie nakłonił ich do wydania nowego przywileju, który poszerzał uprawnienia dla dóbr kościelnych (w ich dzielnicach) otrzymanych wcześniej za sprawą przywileju borzykowskiego¹⁵⁷. Książęta zobowiązali się także do prze-

¹⁵² Patrz rozważania dotyczące przypisów 98-102.

¹⁵³ A. Baron, H. Pietras, *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski, T. II (869-1312)*, Kraków 2007: 214-219.

¹⁵⁴ KDW, t. 1, nr 84; A. Vetulani, *Statuty synodalne Henryka Kietlicza*, Kraków 1938: 12.

¹⁵⁵ Zdaniem Władysława Abrahama synod ten odbył się w końcu 1214 lub na początku 1215 roku – ABRAHAM 1895: 317; Tak samo twierdzi Wojciech Baran-Kozłowski. BARAN-KOZŁOWSKI 2001: 180; Za początkiem roku 1215 opowiedzieli się Sławomir Pelczar i Maciej Przybył – PELCZAR 2013: 152; PRZYBYŁ 2015: 142; Inaczej Józef Umiński, który przesuwając datę synodu na połowę 1215 roku – UMIŃSKI 1926: 109.

¹⁵⁶ UMIŃSKI 1926: 109; FAŁKA 1969: 110-111; BARAN-KOZŁOWSKI 2001: 181.

¹⁵⁷ KDW, t. 1, nr 68; Potwierdzenie przywileju przez papieża Honoriusza III z 1223 – KDW, t. 1, nr 114; ABRAHAM 1895: 318; BARAN-KOZŁOWSKI 2005: 181.

strzegania wydanych postanowień nie tylko w czasach obecnych ale także przez ich następców¹⁵⁸.

Interesującą kwestię poruszył Mikołaj Gładysz¹⁵⁹, który uznał, że w trakcie synodu obecni na nim książęta złożyli śluby jerozolimskie w celu wyruszenia na organizowaną wyprawę krzyżową do Ziemi Świętej. Z tej racji arcybiskup Henryk Kietlicz udając się na synod laterański stawał się przedstawicielem organizowanej krucjaty z terenów Królestwa Polskiego¹⁶⁰. Niewątpliwie tak szeroko zakrojone ustępstwa na rzecz Kościoła miały przynieść książętom wymierne korzyści. Szczególnie warto skupić się tutaj na księciu kaliskim. Jeżeli przyjmiemy za prawdziwe twierdzenie Mikołaja Gładysza o złożeniu ślubów jerozolimskich przez Odonica na synodzie w Wolborzu, to książę ten w zamian za obietnicę udziału w krucjacie zyskiwał od papieża, dla siebie i ziem którymi władał, protekcję, że w czasie jego nieobecności nikt, bez narażania się na ekskomunikę papieską, nie zaatakuje jego księstwa¹⁶¹. Było to dla niego o tyle ważne, ponieważ ciągle trwający konflikt z Władysławem Laskonogim stwarzał obawy przed mogącym nastąpić w każdej chwili atakiem na jego terytoria ze strony stryja. Odonic ponownie został otoczony taką opieką dopiero w 1217 roku¹⁶².

Z takim poparciem ze strony polskich książąt, Henryk Kietlicz udał się na obrady soboru laterańskiego do Rzymu. Powróciwszy z początkiem 1216 roku do kraju rozpoczął wprowadzanie postanowień soborowych na ziemiach polskich¹⁶³. Według Józefa Umińskiego¹⁶⁴ jednym z postanowień soborowych miała być ogólna pacyfikacja konfliktów w świecie chrześcijańskim w związku z organizowaną wyprawą krzyżową do Ziemi Świętej. W tym celu arcybiskup prawdopodobnie podjął się mediacji pomiędzy oboma władcami wielkopolskimi: Władysławem Laskonogim i Władysławem Odonicem¹⁶⁵. Potwierdzeniem takiego stanu są

¹⁵⁸ KDW, t. 1, nr 68.

¹⁵⁹ GŁADYSZ 1998: 68; GŁADYSZ 2002: 149; Inaczej twierdzi Marek Smoliński, który uznał, że papież Honoriusz III potwierdzając rozejm pomiędzy Laskonogim a Odonicem w 1217 roku zmusił księcia kaliskiego do złożenia ślubów jerozolimskich – SMOLIŃSKI 2000: 119-121.

¹⁶⁰ KDW, t. 1, nr 92; GŁADYSZ 1998: 68; GŁADYSZ 2002: 148; BARAN-KOZŁOWSKI 2005: 184; PELCZAR 2013: 155.

¹⁶¹ PELCZAR 2013.

¹⁶² KDW, t. 1, nr 91. Według Sławomira Pelczar, Odonic dopiero po zdobyciu na stryju reszty ojcowizny i zawarciu z nim rozejmu miał zacząć starać się u papieża o wydanie przez niego bulli protekcyjnej biorącej w opiekę ziemię księcia i jego osobę – PELCZAR 2013: 159.

¹⁶³ Józef Umiński uznał, że arcybiskup wyjechał z Rzymu dopiero wiosną 1216 roku z czym nie zgodził się Wojciech Baran-Kozłowski, który przychylił się do powszechnego twierdzenia, że na początku roku 1216 Kietlicz znajdował się już w kraju – UMIŃSKI 1926: 157; BARAN-KOZŁOWSKI 2005: 213.

¹⁶⁴ UMIŃSKI 1926: 120-122.

¹⁶⁵ UMIŃSKI 1926: 186.

dwie bulle papieża Honoriusza¹⁶⁶ z początku roku 1217 potwierdzające zawarty, drogą pokojową, rozejm pomiędzy książętami wielkopolskimi¹⁶⁷. Innego zdania jest część historyków, którzy uważają że do wspomnianego rozejmu pomiędzy książętami doszło w skutek wojny, jaka miała miejsce w 1216 roku¹⁶⁸.

W wyniku zatwierdzonego rozejmu Władysław Odonic prawdopodobnie miał otrzymać resztę ojcowizny od Władysława Laskonogiego, który wobec presji obozu juniorów i silnej pozycji arcybiskupa po soborze laterańskim ugiął się i oddał bratankowi należne mu ziemie¹⁶⁹. Był to czas szczytowej potęgi obozu arcybiskupiego, która jednak osłabła wraz ze śmiercią (w lipcu 1216 roku) papieża Innocentego III. Nowym papieżem został Honoriusz III, który nie był zwolennikiem reformy Kościoła w postaci takiej jaka miała miejsce za pontyfikatu jego poprzednika¹⁷⁰. Z tej racji Henryk Brodaty, po rozejmie Laskonogiego z bratankiem podjął inicjatywę polityczną w celu odzyskania powierzonej wcześniej Odonicowi ziemi kaliskiej. Kiedy prawdopodobnie zawiodły rozmowy z samym księciem kaliskim o zwrocie wspomnianej ziemi, Henryk zwrócił się do papieża, jako protektora Odonica, o rozwiązanie zaistniałego sporu. Potwierdzeniem tych działań są bulle papieża Honoriusza wydane w lutym 1217 roku, w których papież nakazuje Odonicowi oddanie księciu śląskiemu należnego mu grodu kaliskiego, powołując się przy tym na rzekomą przysięgę Władysława, którą miał złożyć Henrykowi podczas zjazdu w Głogowie dotyczącą oddania powierzonych terenów w chwili odzyskania reszty ojcowizny¹⁷¹.

Władysław Odonic odmówił oddania Kalisza i ziem przyległych Henrykowi. W wyniku tego książę śląski sprzymierzył się z jego stryjem, Władysławem Laskonogim w celu odebrania Odonicowi spornych terenów¹⁷². Do spotkania obu

¹⁶⁶ Po śmierci papieża Innocentego III na tron Piotrowy został wybrany Honoriusz III – FISCHER–WOLLPERT 1996: 94.

¹⁶⁷ KDW, t. 1, nr 89 i 90; UMIŃSKI 1926: 202-203; GRODECKI 1933: 201; ZIENTARA 1997: 227; LABUDA 1969: 290; PELCZAR 2013: 157.

¹⁶⁸ ABRAHAM 1895: 318-319; KŁODZIŃSKI 1900: 124-125; ZACHOROWSKI 2001: 120-121; PRZYBYŁ 2015: 144; BARAN–KOZŁOWSKI 2005: 232.

¹⁶⁹ Za ziemią poznańską opowiedzieli się: KŁODZIŃSKI 1900: 125; ZACHOROWSKI 1921: 121. Za pasem ziem między Wartą a Notecią z kasztelanią znińską opowiedział się ABRAHAM 1895: 319.

¹⁷⁰ FISCHER–WOLLPERT 1996: 94; PELCZAR 2013: 163.

¹⁷¹ KDW, t. 1, nr 93 i 94; ZIENTARA 1997: 191. Według Benigny Suchoń wspomóc Henryka Brodatego w staraniach w Stolicy Apostolskiej miał wspomóc ród świętej Jadwigi, małżonki księcia, Andechsowie – SUCHOŃ 1980: 35.

¹⁷² Zdaniem Macieja Przybyła i Wojciecha Baran-Kozłowskiego współpraca pomiędzy oboma władcami, skierowana przeciwko Odonicowi, miała już miejsce w 1216 roku kiedy to podjęli oni starania o odebranie mu ziemi kaliskiej, Władysław Laskonogi poprzez prowadzoną wojnę w końcu 1216 roku a Henryk Brodaty poprzez działania dyplomatyczne w Stolicy Apostolskiej – PRZYBYŁ 2015: 162; BARAN–KOZŁOWSKI 2005: 237.

władców, w celu opracowania planu działań przeciwko księciu kaliskiemu, doszło w Sądowlu na Śląsku¹⁷³. Prawdopodobnie oprócz omówienia działań wymierzonych w Odonica dwaj władcy uzgodnili także ramy współpracy pomiędzy nimi na najbliższy czas, którego owocem był układ zatwierdzony przez papieża 9 maja 1218 roku¹⁷⁴. Co ciekawe w roku 1217 w Dankowie doszło do zawarcia przymierza, określanym przez historyków jako *foedus pacis*, pomiędzy Henrykiem Brodatym a dotychczasowym stronnikiem Odonica i arcybiskupa, Leszkiem Białym¹⁷⁵. Jeżeli weźmiemy pod uwagę także późniejsze dokumenty mówiące o sojuszu Władysława Laskonogiego z Leszkiem Białym¹⁷⁶, to uwidacznia nam się konsekwencja działań mających na celu stworzenie w Polsce nowego sojuszu opartego na członkach odmiennych jak do tej pory środowisk, a mianowicie: Leszka Białego z obozu arcybiskupiego, Władysława Laskonogiego ze stronnictwa przeciwnego Kietliczowi oraz Henryka Brodatego, który jak do tej pory zachowywał pozornie neutralne stanowisko wobec konfliktu obu obozów.

Zmiana sojuszy przez Leszka Białego była prawdopodobnie spowodowana trzeźwą oceną sytuacji politycznej w Polsce. Arcybiskup Henryk Kietlicz, który tracąc wpływy w Stolicy Apostolskiej, został także zaskarżony przez biskupa płockiego Gedkę do papieża o zbytne wynoszenie się i życie w stylu monarchicznym¹⁷⁷ przez co jego pozycja w kraju znacząco osłabła. Pociągnęło to za sobą osłabienie także pozycji Władysława Odonica, który będąc najbliższym, spośród książąt, sojusznikiem arcybiskupa przestał mieć znaczenie dla księcia krakowskiego w realizacji jego celów¹⁷⁸. Nowo powstałe trójprzymierze piastowskie (wspierane także prawdopodobnie przez Konrada mazowieckiego) zdominowało ówczesną polską scenę polityczną na najbliższe 10 lat. Jego powstanie miało także znaczący wpływ na pozbawienie Władysława Odonica posiadanych przez niego ziem.

Ze względu na małą ilość zachowanych źródeł z tamtego okresu¹⁷⁹ ciężko jednoznacznie określić, kiedy Władysław został pozbawiony ojcowizny przez sprzymierzonych książąt. Jak podaje Rocznik kapituły gnieźnieńskiej, a za nim

¹⁷³ KDW, t. 1, nr 95.

¹⁷⁴ KDW, t. 1, nr 98.

¹⁷⁵ KDŚI, t. 2, nr 176.

¹⁷⁶ KDW, t. 1, nr 122; PELCZAR 2013: 165.

¹⁷⁷ KDW, t. 1, nr 102. Sprawę skargi biskupa Gedki poruszali: UMIŃSKI 1926: 186-200; GRODECKI 1930: 36-38; BARAN-KOZŁOWSKI 2005: 222-230.

¹⁷⁸ Leszek Biały dążąc do supremacji w Królestwie Polskim pragnął podporządkować swojej kontroli coraz bardziej uniezależniające się spod władzy senioralnej Pomorze Gdańskie. W tym celu bardziej opłacalna wydawała się współpraca z Władysławem Laskonogim niż Władysławem Odonicem – PELCZAR przypis 274, 2013: 165.

¹⁷⁹ Prawdopodobnie większość dokumentów i zapisek dotyczących wczesnego sporu kościelnopolitycznego w Wielkopolsce zaginęła w wyniku wojny domowej jaka miała miejsce w tej dzielnicy po 1223 roku – KÜRBIŠ 1959: 61.

autor Kroniki wielkopolskiej, księżę kaliski został wygnany na Węgry w 1217 roku¹⁸⁰. Przeciwną teorię przedstawił Józef Umiński, który uznał, że Władysław nie został pokonany przez koalicję książąt, ale w trakcie jego uczestnictwa na wyprawie krzyżowej u boku króla węgierskiego, Andrzeja II, Laskonogi zdobył Kalisz i zagarnął jego ziemie¹⁸¹. Za pokonaniem Odonica, ale w 1218 roku opowiedzieli się m.in. Gerard Labuda, Mikołaj Gładysz czy Maciej Przybył¹⁸². Labuda doszedł do tego wniosku na podstawie trzech dokumentów papieskich z maja i czerwca 1218 roku dzięki którym uznał, że Odonic musiał panować na swoim terytorium przynajmniej na początku 1218 roku¹⁸³. Innego zdania był Mikołaj Gładysz, który powołując się na zawarte porozumienie między Henrykiem Brodatym a Władysławem Laskonogim uznał, że brak w danym układzie obu władców konkretnych rozwiązań w sprawie przynależności ziemi kaliskiej świadczy o tym, że w chwili jego zawierania (przełom lat 1217/1218) ziemia kaliska była jeszcze w posiadaniu Władysława Odonica¹⁸⁴. Z kolei Maciej Przybył bazując na tym samym źródle co Mikołaj Gładysz, uznał, że formą wypełniającą porozumienie miało być odzyskanie ziemi kaliskiej przez Laskonogiego i ofiarowanie jej Henrykowi Brodatemu w zamian za przekazaną wcześniej księciu wielkopolskiemu ziemię lubuską¹⁸⁵ i z racji tego do wypędzenia Odonica z kraju miało dojść dopiero po zawiązaniu sojuszu obu władców¹⁸⁶.

Pomimo różnorodnych opinii funkcjonujących w literaturze historycznej możemy zauważyć, że w latach 1217-1218 doszło do przełomowych wydarzeń na scenie politycznej XIII-wiecznej Polski. Doszło do rozbicia obozu książąt juniorów skupionych wokół osoby arcybiskupa Henryka Kietlicza, który starając się wzmocnić pozycję Kościoła polskiego wobec dynastii panującej w kraju, stał się kluczową postacią pierwszych dwóch dekad XIII wieku¹⁸⁷. W związku z tym doszło także do zmiany dotychczasowych sojuszy. Owocem zjazdów w Dankowie

¹⁸⁰ *Roczniki wielkopolskie*, MPH s.n. VI, 1962: 3; *Kronika wielkopolska*, 2010: 144. Za wygnaniem Odonica w 1217 opowiedzieli się także: KŁODZIŃSKI 1900: 129; ZACHOROWSKI 1921: 122; PELCZAR 2013: 172.

¹⁸¹ UMIŃSKI 1926: 203-204; GRODECKI 1933: 201-202; RYMAR 1980: 42.

¹⁸² LABUDA 1969: 290; PRZYBYŁ 2015: 160, 164; GŁADYSZ 1998: 77; GŁADYSZ 2002: 162-163; BARAN-KOZŁOWSKI 2005: 236-237.

¹⁸³ KDW, t. 1, nr 99, nr 100 i nr 103; LABUDA 1969: 290.

¹⁸⁴ Układ pomiędzy Brodatym i Laskonogim – KDW, t. 1, nr 95; GŁADYSZ 2002: 164-165.

¹⁸⁵ PRZYBYŁ 2015: 160-161; Podobnie Karol Maleczyński, który uznał, że Henryk Brodaty odstąpił Laskonogiemu ziemię lubuską w zamian za bliżej nieokreślone nabytki terytorialne na rzecz księcia śląskiego, które jednak nie zostały uchwycone w zachowanych dokumentach – MALECZYŃSKI 1960: 340.

¹⁸⁶ PRZYBYŁ 2015: 159-162.

¹⁸⁷ Henryk Kietlicz godność arcybiskupa gnieźnieńskiego sprawował od 1199 do 1219 roku – PROKOP 2000: 60.

i Sądowlu była współpraca najbardziej liczących się Piastów ówczesnego czasu: księcia wielkopolskiego Władysława Laskonogiego, księcia śląskiego Henryka Brodatego, księcia krakowskiego Leszka Białego oraz współpracującego z nimi księcia mazowieckiego, Konrada. Powstały sojusz wywarł zdecydowany wpływ na kierunek polskiej polityki na najbliższe lata oraz wprowadził okres względnego pokoju w Królestwie Polskim¹⁸⁸. Istnienie sojuszu doprowadziło także do pozbawienia władzy jednego z kluczowych książąt sporu wielkopolskiego, a mianowicie Władysława Odonica, który musiał udać się na wygnanie¹⁸⁹.

Wydarzenia te kończą pierwszą część konfliktu wielkopolskiego, który kształtował XIII-wieczną scenę polityczną nie tylko Wielkopolski ale także całego Królestwa Polskiego. Jego niekwestionowanym zwycięzcą został Władysław Laskonogi, który mimo ciągłych zmagania politycznych z, wpływowym na dworze papieskim, arcybiskupem Henrykiem Kietliczem i jego buntowniczym poplecznikiem, Władysławem Odonicem zdołał utrzymać władzę nad swoją domeną wielkopolską sprzed 1205 roku i stał się głównym filarem powstałego trójprzymierza piastowskiego.

Wpływ konfliktu na późniejsze dzieje Wielkopolski - zakończenie

Wydarzenia lat 1217-1218 miały znaczący wpływ na późniejsze dzieje dzielnic wielkopolskiej. Nie tylko kończyły one pierwszy etap sporu wielkopolskiego pomiędzy Władysławem Laskonogim a zjednoczonymi Władysławem Odonicem i arcybiskupem Henrykiem Kietliczem, ale także wprowadzały nowy układ sił w rozbitym Królestwie, oparty na trzech filarach: księciu śląskim Henryku Brodatym, księciu krakowskim Leszku Białym i księciu wielkopolskim Władysławie Laskonogim.

Pozbawienie Władysława Odonica dzielnic oraz wypędzenie go z kraju dało możliwość, po prawie 10 latach, ponownego zjednoczenia Wielkopolski pod władzą jednego księcia. Pozycja Laskonogiego uległa wzmocnieniu także po śmierci Henryka Kietlicza w 1219 roku, kiedy to w 1220 roku na arcybiskupa gnieźnieńskiego został wybrany bliski współpracownik księcia, Wincenty z rodu

¹⁸⁸ O kierunkach polityki podejmowanej przez sprzymierzonych książąt – BARAŃSKI 2005: 306-307, 313, 323.

¹⁸⁹ Wśród historyków kwestią sporną jest kierunek, w jakim udał się wygnany Władysław Odonic i czy wziął udział w V krucjacie do Ziemi Świętej. Przeciwno udziałowi księcia kaliskiego w krucjacie opowiedzieli się m.in. – LABUDA 1969: 291; DZIEWULSKI 1969: 167-168; GŁADYSZ 1998: 74-79; GŁADYSZ 2002: 162-169; ZIENTARA 1997: 233. Za udziałem Odonica w krucjacie opowiedzieli się m.in. – SWOBODA 1980: 65-66; UMIŃSKI 1926: 215-216; RYMAR 1980: 42; GRODECKI 1933: 201; STARNAWSKA 1999: 55-56.

Niałków, będący dotychczas jego kanclerzem¹⁹⁰. Dzięki temu Laskonogi miał nie tylko oparcie w możnych zjednoczonej Wielkopolski, ale także w hierarchii Kościoła polskiego, z którą jak dotychczas toczył nieustanne spory.

Bycie jednym z głównym graczy na polskiej scenie politycznej okresu rozbięcia dzielnicowego pozwoliło mu między innymi na zawarcie wzajemnie korzystnego układu o przeżycie z księciem krakowskim Leszkiem Białym. Dowiadujemy się o nim na podstawie wydanego przez Laskonogiego przywileju w Cieni dla możnych krakowskich z 1228 roku¹⁹¹. Wynika z niego, że przed śmiercią Leszka Białego w Gąsawie, została zawarta przez obu władców umowa według której mieli oni dziedziczyć swoje księstwa na wypadek bezpotomnej śmierci któregoś z nich. Nie jest znana nam dokładna data zawarcia układu jednak możemy swobodnie umieścić ją w latach 1217-1227¹⁹².

W momencie zawarcia umowy obaj władcy nie mieli potomka, który mógłby samodzielnie odziedziczyć po nich księstwo. Z tej racji zawarty układ był o wiele bardziej korzystny dla księcia krakowskiego, który był młodszy od Władysława Laskonogiego co dawało mu, po jego śmierci, możliwość sprawowania rządów nad dwiema kluczowymi dzielnicami Królestwa Polskiego. Układ ten uderzał nie tylko w bratanka księcia wielkopolskiego, Władysława Odonica ale także

w sprzymierzonych dotychczas z książętami Henryka Brodatego¹⁹³. Jedyne brat Leszka Białego, Konrad mazowiecki mógł liczyć na odziedziczenie, po bezpotomnej śmierci obu książąt, połączonych ziem i zjednoczyć je z Mazowszem stając się najsilniejszym księciem polskim.

Jeżeli przyjmiemy, że układ ten został zawarty przed powrotem Odonica do kraju to możemy uznać, że Władysław Laskonogi był świadom możliwości powrotu bratanka z wygnania i starał się jak najlepiej przygotować na ewentualne wznowienie walk o władzę w Wielkopolsce. A doszło do niego w 1223 roku, kiedy

¹⁹⁰ PROKOP 2000: 65-66.

¹⁹¹ KDW, t. 1, nr 122; PRZYBYŁ 2015: 178.

¹⁹² W literaturze historycznej występuje rozbieżność zdań na temat datacji układu o przeżycie między Władysławem Laskonogim a Leszkiem Białym. I tak: już za rokiem 1217 opowiada się Paweł Żmudzki, który twierdzi, że został on zawarty w chwili pierwszego zbliżenia politycznego obu tych władców – ŻMUDZKI 2000: 17. Jako błędne to twierdzenie uznał m.in. Maciej Przybył, który wskazał na rozbieżności interesów politycznych obu władców podczas wyboru arcybiskupa gnieźnieńskiego po śmierci Henryka Kietlicza i skłonił się do twierdzenia Bronisława Nowackiego, że układ został zawarty dopiero w 1227 roku po zdobyciu przez Odonica Poznania i Kalisza – PRZYBYŁ 2015: 179; NOWACKI 2003: 80; natomiast ustalenia dokładnych dat zawarcia układu nie podejmują się Sławomir Pelczar i Marek Chrzanowski, którzy ustalają je w granicach 1217-1225 (Pelczar) i 1217-1227 (Chrzanowski) – PELCZAR 2013: 165; CHRZANOWSKI 2013: 135.

¹⁹³ Władysław Laskonogi zawierając z młodszym od siebie księciem krakowskim układ o przeżycie, zamknął Henrykowi Brodatemu (który był zbliżony wiekiem do księcia wielkopolskiego) możliwość ewentualnego objęcia rządów zwierzchnich w Królestwie – patrz przypis 143.

to z pomocą wojsk księcia gdańskiego Świętopełka, Odonic zajął Ujście, a w niedługim czasie także przyległe ziemie wraz z ziemią nakielską¹⁹⁴. Wydarzenie to oznaczało ponowne rozdzielenie Wielkopolski, i choć początkowo Odonic nie uzyskał większego poparcia wśród możnych tej dzielnicy, gdyż przez 4 lata władał jedynie niewielkim terenem wokół Ujścia i Nakła, to po zwycięstwie nad Laskonogim w 1227 roku zawładnął całą Wielkopolską¹⁹⁵, reprezentując ją na zjeździe książąt w Gąsawie¹⁹⁶.

Sytuacja nagle zmieniła się po śmierci Leszka Białego, kiedy to w nieznanych bliżej okolicznościach Władysław Laskonogi odzyskał władzę w Wielkopolsce i na podstawie układu o przeżycie z księciem krakowskim objął władzę nad dzielnicą krakowską¹⁹⁷. Głównym niezadowolonym z takiego obrotu spraw był Konrad, książę mazowiecki, który ubiegając się o regencję nad małoletnim bratanikiem został pozbawiony wpływu na rządy w Krakowie na rzecz Laskonogiego. Jednak rządy w Małopolsce syna Mieszka Starego nie trwały długo, ponieważ oswobodzony bratanek ponownie zaczął zagrażać rządowi stryja w Wielkopolsce¹⁹⁸. Zmuszony do obrony swoich ziem Władysław Laskonogi opiekę nad Krakowem przekazał Henrykowi Brodatemu, który sprawował władzę w ziemi krakowskiej w imieniu księcia wielkopolskiego¹⁹⁹. Wydarzenie to zapoczątkowało bliższą współpracę obu książąt po zbrodni gąsawskiej, zakończoną sporządzeniem około 1230 roku testamentu, w którym książę wielkopolski przekazywał Henrykowi Brodatemu rządy w Wielkopolsce i ziemi krakowskiej²⁰⁰. Decyzja ta była niewątpliwie wynikiem walk prowadzonych między książętami wielkopolskimi w toku, których pokonany przez sprzymierzone wojska Odonica i Konrada mazo-

¹⁹⁴ O zajęciu Ujścia – *Kronika wielkopolska*, 2010: 144. Za zdobyciem ziemi nakielskiej razem z ziemią ujską opowiedział się Bronisław Nowacki – NOWACKI 2003: 78. Inne zdania są Maciej Przybył i Sławomir Pelczar, którzy uznali, że Odonic uzyskał ziemię nakielską dopiero po zawarciu ugody z Władysławem Laskonogim 30.11.1223 roku w Kcyni – PRZYBYŁ 2015: 172; PELCZAR 2013: 193-196. O pokoju w Kcyni mówi dokument Władysława Odonica z 25.06.1224 - KDW, t. 3, nr 2024, http://www.wbc.poznan.pl/Content/20085/kw_03.html.

¹⁹⁵ *Kronika wielkopolska*, 2010: 144; PRZYBYŁ 2015: 176-177.

¹⁹⁶ Obecność Władysława Odonica na zjeździe w Gąsawie jest kwestią sporną w literaturze historycznej. Jednym ze źródeł, które wymienia tego księcia jako obecnego na zjeździe jest - *Kronika wielkopolska*, 2010: 145-146; Za jego obecnością na zjeździe opowiedzieli się m. in.: PRZYBYŁ 2015: 180; PELCZAR 2013: 221. Inni historycy opowiedzieli się za obecnością na zjeździe nie Odonica a jego stryja, Władysława Laskonogiego – CHRZANOWSKI 2013: 152; SZEMPLIŃSKI 2009: 125; LABUDA 1995: 31, 33; LABUDA 1969: 292.

¹⁹⁷ O uwięzieniu Odonica – *Kronika wielkopolska*, 2010: 149; TANAS 2006: 31-32; PRZYBYŁ 2015: 184; PELCZAR 2013: 232-234.

¹⁹⁸ Jak twierdzi Bronisław Nowacki, rządy Władysława Laskonogiego po 1228 roku nie przybrały formy rzeczywistej gdyż książę ze względu na trudną sytuację wewnętrzną w Wielkopolsce pozostał jedynie elektem na tron krakowski – NOWACKI 2003: 88; podobnie OSIŃSKI 2009: 133.

¹⁹⁹ PRZYBYŁ 2015: 189.

²⁰⁰ GRODECKI 1933: 211; ZIENTARA 1997: 306.

wieckiego²⁰¹ Władysław Laskonogi musiał uciekać z Wielkopolski²⁰². Próbował on jeszcze, przy pomocy wojsk śląskich, odzyskać Gniezno w 1231 roku, jednak oblężenie odparte przez Odonica zakończyło jego starania o powrót do władzy w Wielkopolsce²⁰³. Śmierć Władysława Laskonogiego w 1231 roku²⁰⁴, w połączeniu z jego wcześniejszymi decyzjami politycznymi, spowodowała nie tylko objęcie pełni rządów przez Władysława Odonica w dzielnicy wielkopolskiej, ale także wprowadziła ją w okres wojen z najsilniejszym wówczas księciem polskim, Henrykiem Brodatym. Okres wojen wielkopolsko – śląskich uwarunkował kształt dzielnic oraz kierunki polityki wewnątrz państwowej księząt, zarówno wielkopolskich jak i śląskich w połowie XIII wieku.

Podsumowując, spór kościelno-polityczny jaki miał miejsce w Wielkopolsce w początkach XIII wieku jak i towarzyszące mu wszelkie walki dyplomatyczne i militarne o utrzymanie czy zdobycie władzy w tej dzielnicy wywarły ogromny wpływ na dzieje nie tylko Wielkopolski ale także całego kraju. Angażował on coraz szersze grono władców i społeczeństwa, poczynając od księząt wielkopolskich i ich poddanych po wszystkich władców z dynastii Piastów (i nie tylko Piastów) i społeczeństwo większości dzielnic kraju (w tym Śląska, Pomorza i Małopolski). O jego znaczeniu może świadczyć fakt, że w działaniach mających na celu rozwiązanie tego konfliktu doszło do zaskakującego morderstwa księcia krakowskiego, które to odsunęło wizję zjednoczenia kraju o blisko 50 lat. Jednak to dzięki powstałym w jego wyniku zawirowaniom i zmianom politycznym Królestwo Polskie doznało odnowienia królestwa, po 219 latach rządów księząt, które wyszło z inicjatywy księcia wielkopolskiego, Przemysła II, wnuka Władysława Odonica.

²⁰¹ O motywach kierujących Odonicem i Konradem do zawarcia sojuszu – PELCZAR 2013: 243.

²⁰² Do wypędzenia Laskonogiego doszło ok. 1229 roku. Pokonany książę nie mógł liczyć na szybką pomoc sojusznika śląskiego gdyż ten, zaatakowany w tym czasie przez sprzymierzone z księciem mazowieckim wojska ruskie nie mógł mu jej udzielić – ZIENTARA 1997: 285; GRODECKI 1933: 207; PRZYBYŁ 2015: 192; PELCZAR 2013: 244. Władysław Laskonogi chcąc odzyskać utraconą władzę, sporządził wspomniany testament w zamian za pomoc wojskową ze strony Henryka Brodatego – PELCZAR 2013: 261.

²⁰³ *Kronika wielkopolska*, 2010: 149. Laskonogi otrzymał pomoc wojskową od Henryka Brodatego złożoną z rycerstwa opolskiego nad, których księstwem – po śmierci Kazimierza opolskiego – sprawował opiekę książę Henryk – PRZYBYŁ 2015: 194.

²⁰⁴ JASIŃSKI 1960: 96.

Bibliografia

Źródła

- Annales Palidenses*, wyd. G. H. Pertz, Monumenta Germaniae Historica SS, t. XVI, [www.dmgh.de].
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876, [https://polona.pl/item/kodeks-dyplomatyczny-malopolski-t-1-1178-1386,NzI1MTQ2/15/#info:meta data].
- Kodeks dyplomatyczny Śląska*, t. II, wyd. K. Maleczyński, A. Skowrońska, Wrocław 1959.
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1, Towarzystwo Przyjaciół Nauk Poznańskiego, Poznań 1877, [http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=20061].
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 3, Towarzystwo Przyjaciół Nauk Poznańskiego, Poznań 1879, [http://www.wbc.poznan.pl/Content/20085/kw_03.html].
- Kronika polska Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem*, tłum. B. Kürbis, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992.
- Kronika wielkopolska*, przekład K. Abgarowicz, Kraków 2010.
- Magistrii Vincentii dicta Kadłubek, *Chronica Polonorum*, wyd. A. Bielowski, Monumenta Poloniae Historica, t. II, Warszawa 1961.
- Magistrii Vincentii dicta Kadłubek, *Chronica Polonorum*, wyd. M. Plezia, Monumenta Poloniae Historica, series nova, t. XI, Kraków 1994.
- Ortliebi Zwifaltensis Chronicon*, wyd. A. Bielowski, Monumenta Poloniae Historica, t. II, Warszawa 1961.
- Rocznik kapituły krakowskiej*, wyd. A. Bielowski, Monumenta Poloniae Historica, t. II, Warszawa 1961.
- Roczniki wielkopolskie*, wyd. B. Kürbis, Monumenta Poloniae Historica, series nova, t. VI, Warszawa 1962.
- Vita Sanctae Hedwigis*, wyd. A. Semkowicz, Monumenta Poloniae Historica, t. IV, Warszawa 1961.

Opracowania

- ABRAHAM W. (1895), „Pierwszy spór kościelno – polityczny w Polsce”, *Rozprawy Akademii Umiejętności Wydziału Historyczno-Filozoficznego*, 32.
- BALZER O. (1980), *Genealogia Piastów*, Warszawa.
- BARAN-KOZŁOWSKI W. (2005), *Arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz (1199-1219). Działalność kościelna i polityczna*, Poznań.
- BARAN-KOZŁOWSKI W. (2001), „Wybór w 1211 roku Pawła na biskupstwo poznańskie jako przykład pierwszych elekcji kapitulnych w Polsce”, *Nasze Historie*, 6.
- BARAŃSKI M. (2005), *Dynastia Piastów w Polsce*, Warszawa.
- BARON A. PIETRAS H. (2007), *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst grecki, łaciński i polski. T. II (869-1312)*, Kraków.
- BIENIAK J. (1996), „Polska elita polityczna XII wieku (cz. III B Arbitrzy książąt – trudne początki)”, [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, 7, red. S.K. Kuczyński, Warszawa.
- BIENIAK J. (1999), „Polska elita polityczna XII wieku (cz. III C Arbitrzy książąt – pełnia władzy)”, [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, 8, red. S.K. Kuczyński, Warszawa.
- BINIĄS-SZKOPEK M. (2009), *Bolesław IV Kędzierzawy – książę Mazowsza i princeps*, Poznań.
- CHRZANOWSKI M. (2013), *Leszek Biały. Książę krakowski i sandomierski. Princeps Poloniae (ok. 1184-23/24 listopada 1227)*, Kraków.
- DWORSATSCHEK M. (1998), *Władysław II Wygnaniec*, Wrocław.
- DZIEWULSKI W. (1969), „Bulgarka księżniczką opolską”, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, 14.2.
- FAKA M. (1969), „Synody arcybiskupa Henryka Kietlicza”, *Prawo kanoniczne*, 12. 3-4.

- FELIKS W. (1989), „Dziedzictwo Władysława Odonica”, *Studia Historyczne*, 32. 2.
- FISCHER–WOLLPERT R. (1996), *Leksykon papieży*, Kraków.
- GLĄDYSZ M. (1998), „Udział Polski w V krucjacie lewantyńskiej (1217-1221)”, [w:] *Szlachta, starostowie, zaciężni*, red. B. Śliwiński, Gdańsk.
- GLĄDYSZ M. (2002), *Zapomniani krzyżowcy. Polska wobec ruchu krucjatowego w XII – XIII wieku*, Warszawa.
- GRODECKI R. (1933), „Dzieje polityczne Śląska do roku 1290”, [w:] *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, 1, red. S. Kutrzeba, Kraków.
- GRODECKI R. (1995), *Dzieje Polski średniowiecznej*, 1, Kraków.
- GRODECKI R. (1930), „O charakterystykę Kietlicza. Z powodu pracy ks. dr Józefa Umińskiego, Henryk arcybiskup gnieźnieński zwany Kietliczem 1199-1219”, *Kwartalnik Historyczny*, 44.
- GRODECKI R. (1935), „Agnieszka Babenberg”, *Polski Słownik Biograficzny*, 1, 30, Kraków.
- GÜTTNER–SPORZYŃSKI D. (2017), *Święte wojny Piastów*, Warszawa.
- Historia Śląska (1960)*, t. 1, cz. 1, red. K. Maleczyński, Wrocław.
- HORWAT J. (1995), „Mieszko I Płatonogi, książę raciborski, opolski oraz krakowski 1131-1211”, [w:] *Cracovia – Polonia – Europa*, Kraków.
- JASIŃSKI K. (1973), *Rodowód Piastów śląskich, t. 1 Piastowie wrocławscy i legnicko-brzescy*, Wrocław.
- JASIŃSKI K. (1977), *Rodowód Piastów śląskich, t. 3, Piastowie opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*, Wrocław.
- JASIŃSKI K. (1992), *Rodowód pierwszych Piastów*, Warszawa-Wrocław.
- JASIŃSKI K. (1960), „Uzupełnienia do genealogii Piastów. Dokończenie”, *Studia Źródłoznawcze*, 5.
- KŁODZIŃSKI A. (1900), „Stosunki Laskonogiego z Odonicem 1202-1231”, [w:] *Księga pamiątkowa uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków.
- KÜRBIŚ B. (1959), *Dziejopisarstwo wielkopolskie XIII i XIV wieku*, Warszawa.
- LABUDA G. (2004), „Czy książęta gdańscy dynastii Subislawiców byli w XII i w początkach XIII wieku namiestnikami krakowskich książąt – pryncepsów?”, *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis Studia Historica* 3, 21.
- LABUDA G. (1971), „Dwa zamachy stanu w Polsce (1177-1179, 1202-1206)”, *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, 82, Poznań.
- LABUDA G. (1969), „Dwaj rywale: Władysław Laskonogi (1202-1231) i Władysław Odonic (1206-1231)”, [w:] *Dzieje Wielkopolski*, 1, red. J. Topolski, Poznań.
- LABUDA G. (2001), „Stanowisko prawno – polityczne książąt Pomorza Nadwiślańskiego na przełomie XII i XIII wieku”, *Zapiski Historyczne*, 66. 2-3.
- LABUDA G. (1995), „Śmierć Leszka Białego (1227)”, *Roczniki Historyczne*, 61.
- LABUDA G. (1959), „Testament Bolesława Krzywoustego”, [w:] *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata*, Poznań.
- LABUDA G. (1995), „Wielkopolska na drogach rozwoju politycznego. Ku koronacji Przemysła II”, [w:] *Kroniki Miasta Poznania*, 2, *Nasi Piastowie*.
- MACIEJEWSKI J. (2003), *Episkopat polski doby dzielnicowej 1180-1320*, Bydgoszcz.
- MALECZYŃSKI K. (1975), *Bolesław III Krzywousty*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- MALECZYŃSKI K. (1960), „Monarchia Henryków śląskich (1202-1241)”, [w:] *Historia Śląska*, t. 1, cz. 1, red. K. Maleczyński, Wrocław.
- NOWACKI B. (2003), *Przemysł I*, Poznań.
- Onus Athlanteum. Studia nad Kroniką biskupa Wincentego*, 25, red. A. Dąbrówka, W. Wojtowicz, Warszawa 2009.
- OSIŃSKI J. (2014), *Statut Bolesława Krzywoustego*, Kraków.

- OSIŃSKI J. (2009), „Zabiegi książąt wrocławskich o panowanie w Małopolsce po śmierci Leszka Białego”, [w:] *Czechy, Polska, Wielkopolska. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesorowi Bronisławowi Nowackiemu*, red. Z. Górczak, J. Jaskulski, Poznań.
- PELCZAR S. (2013), *Władysław Odonic. Książę wielkopolski, wygnaniec i protektor Kościoła (ok. 1193-1239)*, Kraków.
- PLISIECKI P. (2000), „Napomnienia papieża Innocentego III skierowane do Władysława Laskonogiego z 1207 roku”, *Roczniki Humanistyczne*, 48.
- PROKOP K. R. (2000), *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, Kraków.
- PRZYBYŁ M. (2002), *Mieszko III Stary*, Poznań.
- PRZYBYŁ M. (2015), *Władysław Laskonogi*, Poznań.
- RYMAR E. (1980), „Czy Jadwiga żona Władysława Odonica była księżniczką pomorską?”, *Studia i materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza*, 13. 2.
- RYMAR E. (1999), „Kiedy Mieszko Płatonogi panował w Krakowie”, *Roczniki Historyczne*. 65.
- SMOLIŃSKI M. (2000), *Polityka zachodnia księcia gdańsko – pomorskiego Świętopelka*, Gdańsk.
- SMOLKA S. (2009), *Mieszko Stary i jego wiek*, Kraków.
- SNOCH B. (1987), *Synowie Krzywoustego*, Warszawa.
- STARNAWSKA M. (1999), *Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa.
- SUCHOŃ B. (1980), „Święta Jadwiga księżna śląska”, *Nasza Przeszość*, 53.
- SWOBODA W. (1980), „Księżna kaliska Bułgarką? Przyczynek do rozbioru krytycznego Annalium Długosza”, *Studia i materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza*, 13. 2.
- SZCZUR S. (1973), „Zmiany polityczne w Wielkopolsce w latach 1181-1195”, *Roczniki Humanistyczne* 38.
- SZEMPLIŃSKI Ł. (2009), „Polityka północna Leszka Białego”, [w:] *Czechy, Polska, Wielkopolska. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesorowi Bronisławowi Nowackiemu*, red. Z. Górczak, J. Jaskulski, Poznań.
- TANAŚ K. (2006), *Spółczesność wielkopolskie w procesie kształtowania tożsamości regionalnej (1202-1314)*, Poznań.
- TAZBIROWA J. (1966), „Rola polityczna Iwona Odrowąża”, *Przegląd Historyczny*, 52. 2.
- TETERYCZ-PUZIO A. (2009), *Henryk Sandomierski*, Kraków.
- UMIŃSKI J. (1926), *Henryk arcybiskup gnieźnieński zwany Kietliczem (1199-1219)*, Lublin.
- VETULANI A. (1938), *Statuty synodalne Henryka Kietlicza*, Kraków.
- WOJCIECHOWSKI T. (1970), „Dalsze losy zatraconej korony”, [w:] *Szkice historyczne XI wieku*, red. T. Wojciechowski, Warszawa.
- WYROZUMSKI J. (1987), *Historia Polski do roku 1505*, Warszawa.
- ZACHOROWSKI S. (1921), „Studia do dziejów wieku XIII-ego w pierwszej jego połowie”, *Rozprawy Akademii Umiejętności Wydziału Historyczno-Filozoficznego*, 62.
- ZIENTARA B. (1997), *Henryk Brodaty i jego czasy*, Warszawa.
- ŻMUDZKI P. (2000), *Studium podzielonego Królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa.